

Als niet kan wat moet, moet wat kan

Als niet kan wat moet, moet wat kan

**Handreiking ter bestrijding van het
schoolverzuim onder woonwagen- en
zigeunerkinderen**

Yolanthe van der Ree
Astrid van den Hurk
Ria Timmermans

's-Hertogenbosch, KPC Groep, 2001

Illustraties: Dorus Verwiel

Bestelnummer 53.00.12

ISBN: 90-6755-135-X

NUGI: 722

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

© 2001, KPC Groep

Woord vooraf

Het lijkt zo simpel: in Nederland gaat ieder kind vanaf 5 jaar naar school. Dat is geregeld in de Leerplichtwet. Ouders hebben de plicht hun kind in te schrijven bij een basisschool, de school heeft de plicht kinderen aan te nemen en goed onderwijs te bieden. Ongeoorloofd verzuim is strafbaar in Nederland en wordt door scholen gemeld bij de afdeling Leerplicht van de gemeente. Ouders van kinderen die ongeoorloofd verzuimen krijgen in het uiterste geval een boete van de leerplichtambtenaar opgelegd.

Zo simpel blijkt het in de praktijk niet te zijn. In ieder geval niet voor de woonwagen- en zigeunerkinderen¹ in Nederland. Verzuim komt onder deze groep kinderen regelmatig voor. Verzuim onder meer als gevolg van reizen en trekken van de ouders, verzuim door het ontbreken van een onderwijs traditie - en daarmee van status van het onderwijs - en verzuim omdat er geen geschikte onderwijsplek gevonden kan worden voor de niet altijd even gemakkelijke kinderen.

Gemeenten blijken zeer verschillend om te gaan met deze problematiek. Sommige gemeenten maken geen uitzondering voor deze groep leerlingen en beboeten de ouders die hun kind ongeoorloofd van school houden. Er zijn er die het verzuim oogluikend toestaan, met als gevolg dat de onderwijsachterstanden van deze kinderen toenemen. Er zijn ook gemeenten die regelingen treffen met ouders waardoor zij bijvoorbeeld kunnen reizen en hun kind naar school kan gaan in de periode dat zij in Nederland zijn. Of gemeenten die speciale voorzieningen treffen voor bijvoorbeeld de opvang van Roma-kinderen.

Deze handreiking belicht de verschillende manieren waarop gemeenten met het verzuimprobleem kunnen omgaan. Er worden tips gegeven, suggesties gedaan en perspectieven geschetst. Uiteindelijk doel van de handreiking is uiteraard een bijdrage te leveren aan de verbetering van de onderwijskansen en de onderwijspositie van woonwagen- en zigeunerkinderen.

¹De groep zigeuners in Nederland bestaat uit Roma en Sinti. Tussen deze twee groepen bestaan grote verschillen in cultuur, taal en geschiedenis. Ten behoeve van de leesbaarheid hanteren we in deze handreiking de term zigeuners voor zowel Roma als Sinti. Daar waar het onderscheid van belang is, zullen de groepen met name genoemd worden.

Het eerste hoofdstuk geeft inzicht in de onderwijstraditie en onderwijspositie van woonwagen- en zigeunerkinderen. In hoofdstuk 2 staat het verzuim centraal. Uit de totale verzuimproblematiek worden drie complexe problemen gelicht die voor veel gemeenten herkenbaar zullen zijn. Aan de hand van praktijkvoorbeelden wordt in de hoofdstukken 3, 4 en 5 ingezoomd op de drie complexe problemen en op oplossingen en perspectieven waarmee gemeenten hun voordeel kunnen doen. De rechten, plichten en verantwoordelijkheden van alle betrokkenen worden uiteengezet in hoofdstuk 6. In het laatste hoofdstuk is het woord aan de landelijke ondersteuning onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen.

Inhoud

Woord vooraf

1	Het gaat niet vanzelf...	3
	De onderwijspositie van woonwagen- en zigeuner kinderen	
1.1	De weg naar school	4
1.2	De praktijk in de school	7
2	Niet naar school gaan...	11
	Verzuim onder woonwagen- en zigeuner kinderen	
2.1	Aanpak van verzuim	12
2.2	Drie complexe vormen van verzuim	13
3	Ik ga op reis en ik neem mee...	16
	Verzuim als gevolg van reizen en trekken	
3.1	Praktijkvoorbeeld	17
3.2	Succes- en risicofactoren	18
3.3	Aandachtspunten en perspectieven	20
4	School is niet belangrijk...	22
	Verzuim als gevolg van gebrek aan onderwijstraditie	
4.1	Praktijkvoorbeelden	23
4.2	Succes- en risicofactoren	25
4.3	Aandachtspunten en perspectieven	28
5	De kip of het ei...	31
	Verzuim als gevolg van dubbelproblematiek	
5.1	Praktijkvoorbeelden	32
5.2	Succes- en risicofactoren	34
5.3	Aandachtspunten en perspectieven	36
6	Iedereen bij de les...	39
	Rechten, plichten en verantwoordelijkheden	
6.1	De leerling	40
6.2	De ouders	41
6.3	De school	42
6.4	De lokale overheid	43

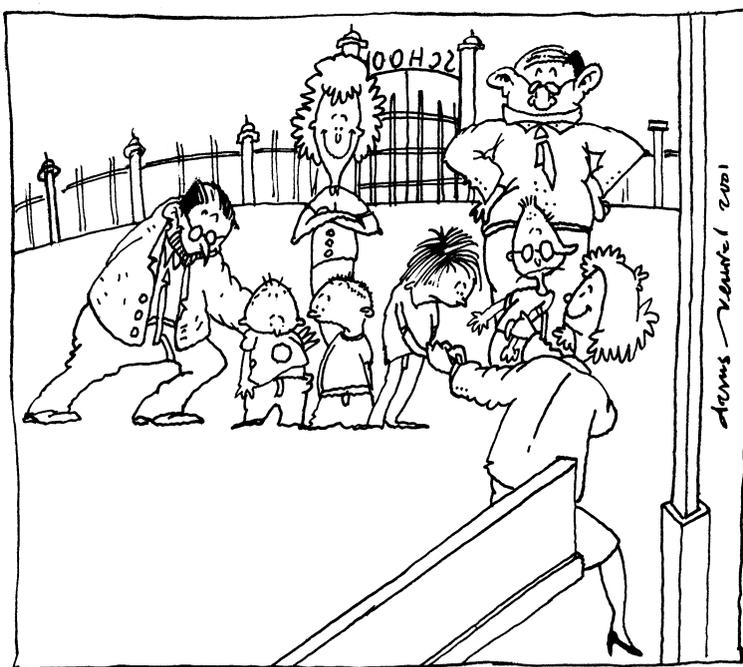
7	De schouders eronder... Nawoord vanuit de Landelijke ondersteuning onderwijs aan woonwagen- en zigeuner kinderen	45
----------	---	-----------

Bijlagen

1	Letterlijke tekst van het 'Convenant plaatsing woonwagen- en zigeuner kinderen in het basisonderwijs' van de gemeente Ede	49
2	Lijst van geraadpleegde deskundigen	59
3	Lijst van geraadpleegde en aanbevolen literatuur en websites	63
4	Relevante instellingen	69

1 Het gaat niet vanzelf

De onderwijspositie van woonwagen- en zigeunerkinderen



De onderwijspositie van woonwagen- en zigeunerkinderen is de laatste decennia aanzienlijk verbeterd. De aandacht die er landelijk gekomen is voor de deelname van deze groep kinderen aan het onderwijs heeft zijn vruchten afgeworpen. Door de decentralisatie van het onderwijsachterstandenbeleid (de Wet op het Gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid - GOA) in 1998 naar gemeenten dreigde de groep opnieuw een risicogroep te worden. De aandacht voor woonwagen- en zigeunerleerlingen zou versnipperd kunnen worden omdat het beleid verschoof van regionale naar lokale aandacht en er binnen GOA geen doelgroepenbeleid gevoerd hoefde te worden.

Niet alle gemeenten slaagden erin binnen de GOA-plannen gelden te reserveren voor deze specifieke doelgroep. Met als gevolg dat de aandacht voor een deel van de groep woonwagen- en zigeunerleerlingen verdween. Dit heeft nadelige gevolgen gehad voor hun

onderwijspositie. Dat aandacht voor die positie hard nodig blijft, blijkt onder meer uit het feit dat nog steeds zeer weinig woonwagen- en zigeunerjongeren een startkwalificatie behalen, uit het hoge verzuimpercentage onder woonwagen- en zigeunerleerlingen, uit de relatief hoge deelname aan het speciaal onderwijs en uit de vaak wankelende vertrouwensrelatie tussen het onderwijs en de ouders van woonwagen- en zigeunerkinderen.

1.1 De weg naar school

In Nederland leven ongeveer 35.000 woonwagenbewoners en 3.000 zigeuners. Woonwagenbewoners zijn van oorsprong afkomstig uit Nederland en de omliggende landen. Tot en met de 19e eeuw reisden zij door Nederland om in hun levensonderhoud te voorzien. In de 20e eeuw kwam aan het trekkend bestaan een einde en vestigden de woonwagenbewoners zich op vaste standplaatsen. Binnen de groep zigeuners onderscheiden we Nederlandse en buitenlandse zigeuners. De Nederlandse zigeuners, de Sinti, wonen al eeuwen in ons land en de meeste wonen in een wagen. De buitenlandse zigeuners zijn afkomstig uit Oost-Europa. Een tijdlang trokken ze door Europa en werden aan de verschillende landsgrenzen steeds teruggestuurd. Om een einde te maken aan deze onhoudbare situatie heeft Nederland in 1977 een groep Roma toegelaten en gelegaliseerd. Aan de onderwijspositie van de kinderen van deze groep Roma is altijd veel aandacht besteed, met wisselend succes. Naast de groep Roma die in 1977 is gelegaliseerd verblijven er in Nederland Roma die recent arriveerden omdat ze gevlucht zijn uit bijvoorbeeld voormalig Joegoslavië. Goed beschouwd behoren deze Roma tot de asielzoekers, maar zij zijn nooit in de asielprocedure terechtgekomen. Reden is dat ze met een wagen komen en dus over huisvesting beschikken. Niet deelnemen aan de asielprocedure betekent ook dat de kinderen geen onderwijs volgen. Het gevolg is dat de kinderen van deze Roma-groep, nadat zij zich gesetteld hebben, als nieuwkomers het onderwijs betreden. Zij spreken geen Nederlands en zijn niet 'ingeburgerd'.

In totaal zijn er rond de vijfduizend woonwagen- en zigeunerkinderen in de leerplichtige leeftijd in Nederland. De deelname van deze kinderen aan het onderwijs is niet altijd vanzelfsprekend geweest. Voor de Tweede Wereldoorlog gingen ze nauwelijks naar school. De overheid voerde op dat terrein ook geen actief beleid.

Initiatieven om het schoolbezoek te stimuleren kwamen van particuliere zijde. In de jaren twintig werden de eerste gesubsidieerde schooltjes voor woonwagenkinderen opgericht. Pas in de jaren zestig werd de overheid actief. In die tijd was men van mening dat woonwagenbewoners het meest gebaat zouden zijn bij het inrichten van grote woonwagencentra met eigen voorzieningen voor onderwijs, welzijn en gezondheidszorg. In de jaren zeventig veranderden de inzichten en beschouwden zowel beleidsmakers als veldwerkers het 'concentratiebeleid' als mislukt. De omstandigheden in de woonwagencentra waren vaak erbarmelijk en tot de nagestreefde 'verheffing' van de woonwagenbewoners en zigeuners had het beleid niet geleid. Vanaf die tijd streefde de overheid juist naar sociale, maatschappelijke en culturele integratie in de burgersamenleving. De grote centra werden geleidelijk opgeheven en de kinderen moesten naar reguliere scholen. Dat laatste ging niet zonder problemen.

Owwz-projecten

In 1985 gingen drie experimentele projecten van start voor de opvang van woonwagen- en zigeunerkinderen in het voortgezet onderwijs. Hieruit groeide in tien jaar tijd een bijna landelijk dekkend netwerk van 36 projecten voor onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen (OWWZ-projecten). In elke projectregio werd een speciale functionaris (consulent) aangesteld om de onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerkinderen te stimuleren. De activiteiten hadden eerst alleen betrekking op het voortgezet onderwijs, daarna ook op het primair onderwijs en later werden ook de voorschoolse opvang en de participatie op de arbeidsmarkt in het beleid betrokken.

Deze projecten werden gecoördineerd en ondersteund door het Katholiek Pedagogisch Centrum (KPC, nu KPC Groep).

Onderwijsvoorrang

Vanaf 1993 werden de OWWZ-projecten geïntegreerd in het onderwijsvoorrangsbeleid. Sleutelfiguren in de projecten bleven de OWWZ-consulenten. Zij zetten zich heel direct in voor individuele kinderen en gezinnen. Daarnaast trachtten zij binnen hun regio een draagvlak te creëren onder scholen en instellingen die betrokken waren bij het onderwijs en welzijn van woonwagen- en zigeunerkinderen. Een belangrijk onderdeel van hun werk bestond uit het bemiddelen tussen woonwagenbewoners en zigeuners enerzijds en officiële instanties, waaronder ook de scholen, anderzijds.

Door de inzet van de OWWZ-consulenten is de deelname aan het basisonderwijs gestegen tot vrijwel honderd procent en stromen bijna alle leerlingen door naar het voortgezet onderwijs. Woonwage- en zigeunerouders zien het nut in van leren lezen, schrijven en rekenen. Het probleem zit niet zozeer in de kwantitatieve deelname aan het basisonderwijs als wel in de kwalitatieve deelname, die zich manifesteert in problemen die de kinderen bij het schoolbezoek ondervinden. Zij komen doorgaans met een achterstand op school, hebben veel leerproblemen en worden meer dan gemiddeld verwezen naar het speciaal onderwijs. In het voortgezet onderwijs is er geen sprake van een evenredige deelname aan de verschillende onderwijstypen. De deelname aan vbo/vmbo en speciaal onderwijs is onevenredig groot. Ook het verzuim van deze groep leerlingen kan problematische vormen aannemen.

Onderwijsachterstandenbeleid

Sinds augustus 1998 zijn de gemeenten verantwoordelijk voor het achterstandenbeleid. Woonwage- en zigeunerleerlingen wonen nogal verspreid, zowel over gemeenten als binnen gemeenten. De meeste woonwage- en zigeunergezinnen wonen aan de rand van gemeenten en gaan daardoor niet naar scholen waar zich een concentratie van achterstanden voordoet. Hierdoor bestond het gevaar dat zij, bij de invoering van de Wet op het Gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid (GOA), niet zouden profiteren van een lokaal georiënteerd beleid. De meeste GOA-gelden gaan immers naar de scholen met veel achterstandsléerlingen. De OWWZ-projecten waren regionaal georganiseerd volgens dezelfde regio's als de onderwijsbegeleidingsdiensten en de onderwijsvoorrangsgebieden. Daardoor was een gebundelde inzet van faciliteiten en deskundigheid mogelijk. Door de situatie na 1 augustus 1998 dreigde versnippering. Het aantal woonwage- en zigeunerleerlingen binnen een gemeente leverde in veel gevallen zo weinig faciliteiten op dat het nauwelijks mogelijk was om de beoogde kennis en deskundigheid met betrekking tot de doelgroep woonwage- en zigeunerleerlingen effectief in te zetten. De inzet van middelen en menskracht voor de woonwagebewoners en zigeuners moest op lokaal niveau geregeld worden.

In de eerste twee jaar van het GOA-beleid zijn vrijwel alle integrale OWWZ-projecten met behoud van deskundigheid en middelen opgenomen in het GOA-plan, met veelal de kanttekening dat in deze periode bekeken zou worden of en welke activiteiten binnen

GOA gecontinueerd zouden moeten worden. De middelen van de OWWZ-projecten waren echter niet langer geoormerkt voor de groep woonwagen- en zigeunerkinderen. Gemeenten zien de woonwagen- en zigeunerleerlingen vaak als 'gewone' achterstandsleerlingen. Opvallend is dat in slechts weinig GOA-plannen van gemeenten specifieke aandacht is voor deze kinderen, ondanks de kwetsbare onderwijspositie. Dit komt mede omdat deze kinderen niet op de achterstandsscholen zitten, waar de meeste middelen van het GOA-beleid naar toe gaan. OWWZ-consulenten krijgen binnen GOA steeds vaker andere taken toebedeeld en kunnen niet langer de noodzakelijke tijd en energie in de woonwagen- en zigeunerkinderen steken.

Extra formatie

Omdat woonwagen- en zigeunerkinderen 'gewichtskinderen' zijn, krijgen scholen extra formatie voor hen, maar daarmee is nog geen sprake van een aanpak op maat voor de bijzondere problemen waarmee deze kinderen kampen. In het primair onderwijs 'wegen' woonwagen- en zigeunerkinderen voor 1.7. Voor kinderen van Roma en Sinti kan in het kader van de 'Regeling aanvullende formatie' extra formatie verkregen worden als er vier of meer kinderen op school zitten. In het voortgezet onderwijs kunnen cumi-faciliteiten worden aangevraagd door de scholen voor deze kinderen. Hiermee is wel voorzien in wat extra formatie voor leerkrachten (die vaak gebruikt wordt voor klassenverkleining en niet voor op deze kinderen gerichte activiteiten), maar niet in de ondersteuning van de leerkrachten bij het begeleiden van deze kinderen in het onderwijs.

1.2 De praktijk in de school

De relatie tussen woonwagewoners en zigeuners enerzijds en het onderwijs anderzijds wordt niet zelden gekenmerkt door onbegrip en, als gevolg daarvan, door wantrouwen. Veel ouders van de kinderen die nu leerplichtig zijn, hebben zelf geen onderwijs gevolgd of hebben daarmee negatieve ervaringen opgedaan. Veel woonwagen- en zigeunerouders vertellen dat ze aan hun eigen schoolloopbaan een gevoel van uitsluiting en discriminatie hebben overgehouden. Zij hebben nooit het gevoel gehad te passen in het Nederlandse onderwijssysteem en hebben het daarom nooit als het hunne beschouwd. Het onderwijs houdt geen rekening met verschillen tussen kinderen en bevat voor woonwagen- en zigeuner-

kinderen te veel ballast, menen de ouders.

Zowel OWWZ-consulenten als ouders uit de verschillende groepen zien een intensief persoonlijk contact tussen school en ouders als oplossing voor het historisch gegroeide wantrouwen. Dat is alleen al zinvol omdat bij deze groep ouders geen leescultuur bestaat en het daardoor bijvoorbeeld geen zin heeft om de kinderen briefjes mee te geven. Leerkrachten zouden er goed aan doen één of twee maal per jaar in de wagen of aan huis op bezoek te gaan.

Op informele wijze kunnen zij dan hun informatie kwijt. Dit is de enige manier om het wederzijds wantrouwen weg te nemen, zeggen betrokkenen. Daarnaast moeten scholen ouders ook houden aan regels, net als zij dat doen bij andere ouders. Verzuim is niet acceptabel.

Woonwagen- en zigeunerkinderen zijn anders

Woonwagenbewoners, Roma en Sinti hebben een eigen (sub)cultuur en vaak een eigen taal. De kinderen gedragen zich als gevolg daarvan op school anders dan het gemiddelde kind. Door scholen wordt dit vaak gezien als gedragsproblematiek, terwijl er eerder sprake is van onbekendheid met de thuiscultuur en wederzijds onbegrip. Het relatief hoge percentage woonwagen- en zigeuner-kinderen dat deelneemt aan het speciaal onderwijs zou deels vanuit dit onbegrip te verklaren kunnen zijn. Verzuim onder woonwagen- en zigeunerkinderen kan gezien worden als signaal dat deze kinderen het niet naar hun zin hebben op school. Voor veel ouders is dat vaak voldoende reden om hen thuis te houden. Door scholen inzicht te geven in de specifieke kenmerken van deze groep kinderen kan verzuim worden teruggedrongen en kan voorkomen worden dat leerkrachten een verkeerd oordeel vellen, kinderen te laag inschatten en naar het speciaal onderwijs verwijzen. Als scholen op de hoogte zijn van de groepskenmerken blijken zij bereid en in staat te zijn daar rekening mee te houden. Met hun aanbod kunnen zij aansluiten bij de specifieke behoeften van deze groep leerlingen. Uit de ervaringen van verschillende OWWZ-projecten blijkt dat wanneer geïnvesteerd wordt in een bijstelling van de beeldvorming over deze groep leerlingen en daardoor van de verwachtingen, de deelname aan het speciaal onderwijs drastisch vermindert.

Het onderzoeken van de leerbaarheid van kinderen lijkt zinvol. Dat betekent dat de prestaties van een kind vergeleken moeten worden met zijn eigen prestaties bij het betreden van de school en niet met het gemiddelde. Het samenstellen van een portfolio kan een goed hulpmiddel zijn bij het vaststellen van de leerbaarheid.

Als scholen accepteren dat ze met een bijzondere doelgroep te maken hebben en bereid zijn de mogelijkheden (leerbaarheid) en de beperkingen te zien, kunnen de meeste woonwagen- en zigeuner-kinderen de hele basisschoolleeftijd in het regulier primair onderwijs blijven. Het betekent wel dat scholen het 'plafond' van deze kinderen moeten accepteren. Inzet is het kind te laten doorstromen naar het voortgezet onderwijs en daarvoor heeft het minimaal het niveau van eind groep 6 nodig.

Specifieke kenmerken van woonwagen- en zigeuner kinderen

Kenmerken van woonwagen- en zigeuner kinderen in het primair onderwijs:

- de meeste kinderen komen pas met 5-jarige leeftijd op school;
- de gemiddelde achterstand op het terrein van taal-denken bedraagt 1 à 1½ jaar bij instroom in de basisschool;
- de fijne motoriek is in de eerste levensjaren niet of nauwelijks ontwikkeld;
- de meeste kinderen hebben geen ervaring met ontwikkelingsmaterialen;
- het concentratievermogen is zeer laag; kinderen hebben een korte spanningsboog.

Een effectieve aanpak voor kinderen in de voorschoolse fase en in het primair onderwijs bestaat uit:

- bevorderen van deelname aan voorschoolse voorzieningen;
- brengen van voorschoolse programma's bij de kinderen thuis;
- stimuleren van een inlooperperiode voor (3- en) 4-jarigen bij scholen voor primair onderwijs;
- informatie geven aan ouders over schoolse zaken;
- hanteren van een verzuimstappenplan;
- aanschaffen van materialen die aansluiten bij belevingswereld en ontwikkelingsniveau van deze leerlingen;
- vaststellen leerbaarheid;
- werken met een portfolio (dit is een dossier met werk van leerlingen dat een beeld geeft van hun vorderingen en prestaties over een bepaalde periode);
- uitbreiden taalactiviteiten;
- samenwerken met niet-schoolse instellingen.

Kenmerken van woonwagen- en zigeunerkinderen in het voortgezet onderwijs zijn:

- extreme faalangst;
- een laag zelfbeeld;
- hoge gevoeligheid wat betreft hun achtergrond. Als iemand een opmerking over hun achtergrond maakt, voelen ze zich al snel vernederd en springen ze er bovenop;
- moeilijk zelfstandig kunnen werken. De huidige ontwikkelingen (invoering basisvorming, moderne methodes) in het voortgezet onderwijs vragen echter een zelfstandige houding van leerlingen en brengen veel zelfstudie, planning en schrijfwerk met zich mee. Dat valt woonwagen- en zigeunerkinderen zwaar. Zonder begeleiding redden zij het niet.

Een effectieve aanpak voor kinderen in het voortgezet onderwijs bestaat uit:

- mentorschap. De school is vaak te groot en te onoverzichtelijk voor deze kinderen. Een mentor die het kind regelmatig ziet en de vinger aan de pols houdt, kan de omgeving veiliger maken;
- huiswerkbegeleiding;
- leerlingvolgsysteem;
- crisisinterventie: direct reageren op en hulp bieden bij bijvoorbeeld verwijdering van school, crisis tussen ouders en kinderen of tussen school en leerlingen;
- activiteiten gericht op het deelnemen aan de tweede fase van het voortgezet onderwijs, de aansluiting school-arbeidsmarkt en de daadwerkelijke participatie op de arbeidsmarkt;
- activiteiten gericht op het voorkomen van voortijdig schoolverlaten waarbij met scholen en leerlingen zonodig gezocht wordt naar alternatieve leerroutes;
- begeleiden van leerlingen bij de schoolkeuze voortgezet onderwijs en tweede fase voortgezet onderwijs.

In Delfzijl stroomden een aantal jaar geleden zes woonwagenkinderen door naar het voortgezet onderwijs. Het probleem was dat geen van de ouders bij machte was om hun kinderen bij het schoolwerk te ondersteunen. Toen daarover aan de bel is getrokken bij de gemeente is er een leerkracht ingeschakeld die twee maal per week op school een uur bijles verzorgde voor deze kinderen. Dat is heel goed gegaan: deze zes jongeren hebben nu allen een baan.

2 Niet naar school gaan...

Verzuim onder woonwagen- en zigeunerkinderen



Het gebrek aan motivatie van woonwagen- en zigeunerkinderen en hun ouders om deel te nemen aan het onderwijs lijkt niet (langer) een van de meest belangrijke verklarende factoren voor een problematische onderwijsdeelname. Verzuim kan gezien worden als een signaal dat de woonwagen- en zigeunerleerlingen het niet naar hun zin hebben in het onderwijs of dat zij verzuim niet als problematisch ervaren. Het Nederlandse onderwijs lijkt niet altijd aan te sluiten bij de mogelijkheden en behoeften van de kinderen en hun ouders. Veel factoren die de onderwijsdeelname ongunstig beïnvloeden lijken samen te hangen met de subcultuur van woonwagenbewoners en (in nog sterkere mate) zigeuners. Veel ouders en kinderen vinden een opvoeding in de eigen normen en waarden belangrijker dan een opleiding in 'de burgermaatschappij'. Gezinsproblemen vormen voor veel jonge woonwagen- en zigeunerkinderen een belangrijke reden om niet naar school te gaan of voor ouders om hen niet te brengen. Er is relatief veel kortdurend

verzuim door het thuishouden van kinderen, mee op reis gaan of omdat ze meegaan op familiebezoek en dergelijke. Eenmaal in het voortgezet onderwijs verlaat een deel van de woonwagen- en zigeuner kinderen de school al op 13- of 14-jarige leeftijd. Vooral jongens haken voortijdig af omdat ze met hun vader de handel in gaan, meewerken in het bedrijf van vader of omdat ze vanuit het grijze circuit aantrekkelijke aanbiedingen krijgen. Inspanningen van consulenten om de onderwijsdeelname van deze groep leerlingen te stimuleren leggen het vaak af tegen het belang van geld verdienen en de realiteit dat weinig jongeren een reguliere baan vinden.

2.1 Aanpak van verzuim

Het is gezien alle factoren die meespelen niet eenvoudig een antwoord te formuleren op het verzuim onder woonwagen- en zigeuner kinderen. Toch staan gemeenten en scholen voor die opdracht. Het vorige hoofdstuk liet al zien dat verzuim niet kan worden aangepakt los van aandacht voor de specifieke kenmerken en behoeften van deze groep kinderen. Een heldere en consequente verzuimaanpak kan echter wel een aanzet vormen. Uit de ervaringen die in de verschillende OWWZ-projecten zijn opgedaan met woonwagen- en zigeunerleerlingen en hun ouders, is in het verleden het onderstaand stappenplan verzuim geformuleerd.

Stappenplan verzuim

Afhankelijk van de lengte, oorzaak en frequentie van het verzuim zijn de volgende maatregelen aan de orde:

- 1 De groeps- of klassenleerkracht en/of de aandachtsfunctionaris brengt een wagenbezoek/huisbezoek.
- 2 De ouders krijgen een uitnodiging voor een gesprek met de directie van de te bezoeken school (bij voorkeur aantekenen).
- 3 De directie van de school stuurt een brief met de aankondiging dat de leerplichtambtenaar wordt ingeschakeld (aantekenen).
- 4 De leerplichtambtenaar maakt afspraken. Hij roept de ouders en de leerling op voor een gesprek. De leerling moet naar school.
- 5 De leerplichtambtenaar roept de ouders op en maakt procesverbaal op. De leerplichtambtenaar neemt contact op met de Officier van Justitie en pleegt overleg.

- 6 De Officier van Justitie roept de ouders op. De Officier bepaalt in overleg met de leerplichtambtenaar of er wordt vervolgd of dat de zaak met een berisping wordt afgedaan.
- 7 De ouders krijgen een berisping.
- 8 Als dat niet helpt, kan de rechter een straf opleggen.

Toelichting stappenplan

Belangrijk voor het goed functioneren van de verzuimbestrijding, is dat er duidelijke afspraken gemaakt worden met de leerplichtambtenaar en de Officier van Justitie. De eerste drie stappen van het stappenplan worden genomen door de school waar de leerling staat ingeschreven al dan niet met medewerking van de aandachtsfunctionaris.

Ze dragen het karakter van overreding om de kinderen naar school te krijgen. De ouders worden erop gewezen dat hun kind wettelijk verplicht is naar school te gaan en dat zij daarvoor moeten zorgen. Stap vier is formeel van aard. De school en de aandachtsfunctionaris zijn min of meer uitgepraat. Meestal is er in dit stadium sprake van ongeveer drie weken ongeoorloofd verzuim. De leerplichtambtenaar wordt op de hoogte gesteld. Deze voert zo snel mogelijk overleg met de school, de ouders en de aandachtsfunctionaris. De ambtenaar zal ouders erop wijzen dat ze hun kinderen met onmiddellijke ingang naar school moeten sturen. Blijkt na een week dat de ouders hier geen gevolg aan geven, dan zal de ambtenaar ze weer oproepen en proces-verbaal opmaken. De leerplichtambtenaar stuurt het proces-verbaal naar de Officier van Justitie. Deze neemt contact op met de leerplichtambtenaar en bespreekt de achtergronden. Dan beslist de Officier of hij de ouders oproept voor een berisping, of tot vervolging overgaat. Het is van belang dat dit snel (binnen 2 à 3 weken) wordt afgehandeld.

Door deze procedure te volgen, merken de ouders dat verzuim een serieuze zaak is. Het maakt duidelijk dat de samenleving nu eenmaal regels stelt waaraan niemand zich kan onttrekken.

2.2 Drie complexe vormen van verzuim

Er is sprake van verschillende soorten verzuim onder woonwagen- en zigeunerkinderen. Net als bij andere groepen leerlingen is er sprake van incidenteel verzuim waarover we ons niet serieus zorgen hoeven maken. Maar bij deze groep zien we ook veel kortdurend verzuim

waarover we ons wel zorgen moeten maken. Sommige ouders gaan gemakkelijk om met kortdurend verzuim. Zij hebben er geen probleem mee als kinderen - zowel in het primair als voortgezet onderwijs - geen zin hebben en een dag thuis willen blijven. Ook nemen zij kinderen mee op familiebezoek onder schooltijd of houden hen bijvoorbeeld de woensdagochtend thuis omdat een halve dag school toch niet de moeite is. Op scholen die dit gedogen kan het aantal verzuimde lesdagen op jaarbasis oplopen tot 20 per kind. Hierdoor missen kinderen veel lesstof en lopen een grotere achterstand op. Ze kunnen niet alles volgen in de les en hun motivatie om deel te nemen aan het onderwijs loopt terug. Het is van belang dat ook bij kortdurend verzuim snel en adequaat wordt opgetreden conform de reguliere verzuimprocedure die elke school moet hanteren.

Soms is er gedurende een langere periode sprake van verzuim als gevolg van specifieke omstandigheden. Dit is het verzuim waaraan bijzondere aandacht besteed moet worden. Binnen het verzuim gedurende een langere periode zijn drie complexe vormen te onderscheiden:

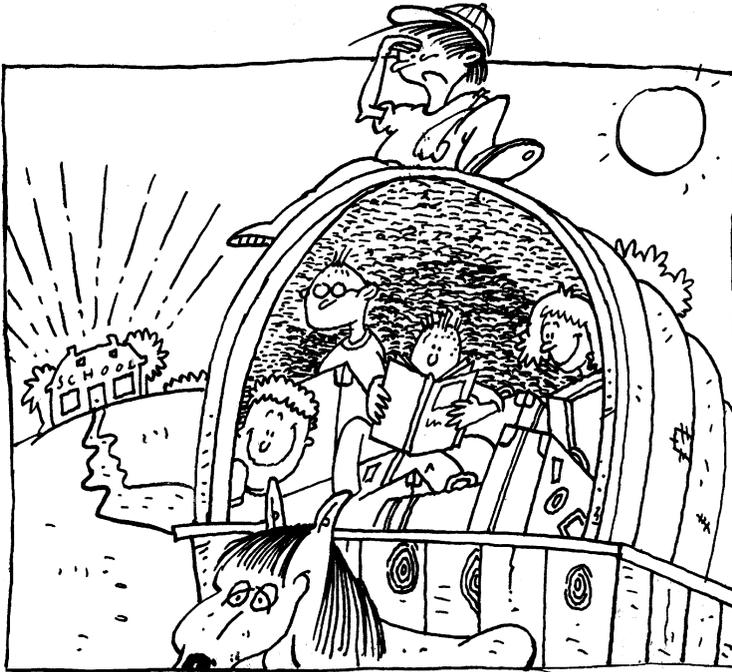
- Verzuim doordat ouders langere tijd (weken, maanden) reizen voor de handel en hun kinderen meenemen op reis. Het is onder woonwageneigenaren en zigeuners niet gebruikelijk dat vader alleen op reis gaat.
- Veelvuldig verzuim door Roma- en Sinti-kinderen als gevolg van het ontbreken van onderwijsstrategie. Ouders zijn meestal niet of nauwelijks naar school geweest en kunnen in veel gevallen niet lezen en schrijven. Desondanks kunnen zij zich redelijk handhaven in het leven. Dit feit, gecombineerd met een diepgeworteld wantrouwen tegen instituties en regels, maakt dat zij hun kinderen bij voorkeur thuis houden. Wat je nodig hebt voor een leven als Roma of Sinti, leer je niet op school. Hierdoor lopen kinderen grote achterstanden op en zijn niet goed op te vangen door scholen.
- Gedwongen verzuim omdat er geen school kan worden gevonden voor kinderen met een dubbelproblematiek. Er is dan sprake van, wat het Nederlands onderwijs noemt, zowel leer- als gedragsproblemen. De culturele achtergrond van veel kinderen uit deze groepen wijkt dusdanig af van de standaard in het Nederlandse onderwijs, dat deze kinderen al snel als lastig en onaangepast

worden bestempeld. Dit gegeven gecombineerd met leerachterstanden en leerproblemen, maakt de kinderen moeilijk plaatsbaar. Zo kan het gebeuren dat een kind via het regulier basisonderwijs terechtkomt bij een lom-school die het op zijn beurt verwijst naar een mlk-school. Deze laatste kan niet overweg met de gedragsproblemen en stuurt het kind terug naar af. Gevolg: kinderen zitten vaak gedurende langere tijd thuis omdat zij niet plaatsbaar zijn.

Rond deze drie complexe en specifieke problemen is een expertmeeting georganiseerd om te komen tot een zorgvuldige analyse en te bekijken welke mogelijkheden er zijn om het verzuim aan te pakken. Rond ieder probleemgebied wordt in de komende hoofdstukken een praktijkvoorbeeld geschetst. Daarbij worden succes- en risicofactoren genoemd en worden overige perspectieven en initiatieven onder de loep genomen. De succes- en risicofactoren kunnen gelezen worden als tips om bepaalde acties te ondernemen of juist te vermijden. De initiatieven en perspectieven zijn bedoeld om gemeenten te enthousiasmeren en op ideeën te brengen om zelf met de verzuimproblematiek aan de slag te gaan.

3 Ik ga op reis en ik neem mee...

Verzuim als gevolg van reizen en trekken



Sommige kinderen van woonwagenbewoners, Roma en Sinti verzuimen als gevolg van het reizen en trekken van de ouders. Reden voor dit trekkend gedrag is dat het voor ouders moeilijk is in Nederland handel te drijven, wat de belangrijkste bron van inkomsten is. De families zijn aangewezen op handel die zich over landsgrenzen uitstrekt. Anderzijds is het reizen een gevolg van het feit dat familie zich, met name bij de Roma, veelal in het buitenland bevindt. Feesten worden in familieverband gevierd waardoor er veel gereisd wordt. Een derde reden is dat reizen en trekken traditioneel onderdeel is van de cultuur van woonwagenbewoners, Roma en Sinti. Het Nederlands onderwijs wordt derhalve geconfronteerd met leerlingen die ongeoorloofd verzuimen. Het volgende praktijkvoorbeeld maakt het probleem concreet.

3.1 Praktijkvoorbeeld

De Carolusschool in Soesterberg is traditioneel de school waar alle kinderen van het woonwagencentrum Beukbergen in Huis ter Heide, gemeente Zeist, naar toe gaan; het is de enige katholieke basisschool in de directe omgeving. Ongeveer een kwart van de leerlingen is afkomstig uit het centrum. Tot voor enige jaren leek niemand zich erg druk te maken over het ongeoorloofd verzuim van deze groep leerlingen; van een duidelijk beleid was geen sprake. Verzuim werd in het verleden wel gemeld door de school, maar hierop volgde meestal geen actie door leerplichtambtenaren vanwege gebrek aan tijd. Lange tijd is verzuim door reizen daarom oogluikend toegestaan. Een leerkracht probeerde de leerlingen wat huiswerk mee te geven als zij op reis gingen, maar er was geen structureel beleid hierop. Kort na haar aantreden in 1999 kreeg de huidige directeur van een groep ouders te horen: "In oktober zijn we er niet." Onacceptabel vond zij de vanzelfsprekendheid waarmee verzuimd werd. De eerste formele actie ondernam de directeur naar aanleiding van de daadwerkelijke afwezigheid van een aantal families in de maand oktober na haar aantreden. Zij nam contact op met de leerplichtambtenaar die de ouders een brief stuurde waarin stond dat ze nu een waarschuwing kregen en bij herhaling een boete. De reacties waren niet van de lucht. De directeur zou niet menselijk zijn en niets begrijpen van hun leven. Zij heeft echter doorgezet en is niet meegegaan in het protest van de ouders. Sterker nog, ze is de regels die gelden voor alle leerplichtige kinderen consequent gaan toepassen op de woonwagenkinderen. Een kind dat ziek is, moet worden afgemeld, verblijf in het buitenland buiten de schoolvakanties is ongeoorloofd en kan leiden tot een boete wegens het overtreden van de Leerplichtwet, enzovoort. Veel ouders vonden haar streng en kwamen in verzet. De directeur kreeg wel te horen dat ze inmiddels respect genoot onder de centrumbevolking. Het was hen duidelijk dat ze het beste voor had met hun kinderen.

Het trekken is een essentieel onderdeel van het leven van de woonwagenbewoners. De directeur wilde dat respecteren en voor dit feit niet haar ogen sluiten. Omdat de meeste gezinnen gedurende een langere tijd per jaar in het buitenland willen of moeten verblijven, was het niet te verwachten dat het verzuim door haar ingrijpen tot het verleden zou gaan behoren. Met het hele team werd daarom in overleg met de leerplichtambtenaar, de OWWZ-consulent, de provinciale steunfunctie en KPC Groep, een speciale regeling voor woonwagen- en zigeunerkinderen ontwikkeld. De woonwagenleerlingen van de

Carolusschool mogen vier weken reizen en moeten de vijfde week op school zijn. In die week wordt het huiswerk dat zij in de weken afwezigheid gemaakt hebben, bekeken door de groepsleerkracht en wordt nieuw werk voor de komende periode samengesteld. Het materiaal voor de kinderen is ontwikkeld in samenwerking met medewerkers van de Rijdende School en wordt samengesteld door de groepsleerkrachten. De gemeente stelt daarvoor geld beschikbaar uit het GOA-budget. Bovendien is vanuit dit budget geld beschikbaar voor een remedial teacher die speciaal voor deze kinderen oproepbaar is en hen kan ondersteunen in de week dat ze op school zijn. Er is een overeenkomst opgesteld die door de ouders moet worden ondertekend. Ouders beloven hiermee hun kinderen te begeleiden bij het schoolwerk en ervoor te zorgen dat ze na vier weken weer op school verschijnen. Ook verklaren zij ervan op de hoogte te zijn dat de leerplichtambtenaar wordt ingeschakeld als zij zich niet houden aan de afspraken. De regeling werkt naar ieders tevredenheid. Ouders melden minimaal een week van tevoren hun vertrek zodat de school de tijd heeft een huiswerkpakket samen te stellen. Het huiswerk wordt goed gemaakt in de vier weken afwezigheid. De regeling betekent niet dat alle ongeoorloofd verzuim tot het verleden behoort. Het lik-op-stukbeleid dat de school samen met de leerplichtambtenaar voert begint echter steeds meer vruchten af te werpen.

3.2 Succes- en risicofactoren

Uit bovenstaande schets van de situatie op de Carolusschool zijn succesfactoren te destilleren. Welke factoren zorgen ervoor dat er een regeling is die naar ieders tevredenheid functioneert? Uiteraard heeft een dergelijke regeling ook een keerzijde. Die formuleren we als risicofactoren ofwel aspecten die extra aandacht vragen.

Succesfactoren

- Investeren in contacten met ouders. Op bezoek gaan bij de ouders is daarbij essentieel. Ouders moeten het vertrouwen krijgen dat de school het beste voor heeft met hun kinderen. Dat is de basis om op verder te bouwen.
- Respectvolle benadering van ouders en hun leefwijze. Duidelijkheid is echter heel belangrijk en regels moeten worden nageleefd. Ouders zo veel mogelijk betrekken bij de school, bijvoorbeeld door een overblijfmoeder van het woonwagencentrum aan te stellen.

Dit werkt in Soesterberg goed omdat zij de kinderen 'verstaat' en kan aanspreken op gedrag in pauzes.

- Afspraken en contact met de afdeling Leerplicht. Samenwerking op basis van vertrouwen. Korte lijnen.
- Lik-op-stukbeleid. Op verzuim dat niet aan de regels voldoet, wordt onmiddellijk actie ondernomen. De school meldt het bij de afdeling Leerplicht, die op haar beurt de ouders een brief stuurt. School neemt telefonisch contact op met ouders of gaat langs in het centrum.
- Samenwerking met gemeente. Gemeente stelt GOA-middelen beschikbaar onder meer voor speciale remedial teacher, voor de activiteiten van de Rijdende School en voor aanschaf van een geheel nieuwe taalmethode.
- Pragmatisch zijn. Ouders bleken bijvoorbeeld niet in staat hun kinderen te begeleiden bij het werken met breuken. Er is daarom voor gekozen de kinderen met een rekenmachine te leren werken.
- Telefonische ondersteuning. Leerlingen kunnen op bepaalde tijden contact opnemen met hun leerkracht als ze iets niet begrijpen en/of hulp bij het huiswerk nodig hebben.

Risicofactoren

- Een regeling opstellen die het meereizen van kinderen met hun ouders voor een bepaalde periode toestaat (in afwijking op de Leerplichtwet) staat of valt met een goed cont(r)act met de ouders en de afdeling Leerplicht. Zowel de afdeling Leerplicht als de school moeten bereid zijn te investeren in een speciale regeling met woonwagen- en zigeunerouders. Zij moeten één lijn trekken richting de ouders. Als dit niet gebeurt zijn de afspraken kwetsbaar; de school zal minder melden en de ouders worden minder aangesproken op verzuim.
- Na vier weken reizen brengen de kinderen vrij veel onrust met zich mee. Zij moeten zich weer aanpassen aan een schoolse structuur die zij niet meer gewend zijn.
- Leerlingen vragen bij terugkomst op school vrij veel begeleiding omdat zij tijdens hun afwezigheid toch achterstanden hebben opgelopen.
- Uit de ervaring van de Stichting Rijdende School blijkt dat leerlingen huiswerk voor een periode van twee weken kunnen overzien. Vier weken is eigenlijk te lang. Een eventuele regeling zou maximaal twee weken reizen moeten toestaan waarna de kinderen weer minimaal een week op school zijn. Zowel voor de

- kinderen als voor de leerkracht is dat beter beheersbaar.
- Vaktechnische en beroepsvaardigheden zijn moeilijk op afstand te leren. Daar is de begeleiding van een vakleerkracht bij nodig. Dat betekent dat de regeling in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs moeilijker uitvoerbaar is.

3.3 Aandachtspunten en perspectieven

Rond de problematiek van de reizende en trekkende leerlingen is een aantal aandachtspunten te formuleren. Daarnaast wordt ingezoomd op verschillende perspectieven in het land.

Aandachtspunten

- De kans op resultaat is het grootst als het verzuimprobleem *totaal* wordt opgepakt. Afspraken moeten gemaakt worden in een integrale benadering; dus met school, afdeling Leerplicht, maatschappelijk werk, OWWZ-consulent. Gemaakte afspraken moeten consequent worden nageleefd. Gebeurt dit niet, dan moet worden opgetreden.
- Kinderen kunnen worden ingeschreven op een school in de plaats waar zij het meest naar toe gaan. De school in Nederland kan overleg hebben met de school in het buitenland.
- Het is veel ouders uit te leggen dat het treffen van een dergelijke regeling in het basisonderwijs en de basisvorming van het voortgezet onderwijs goed kan werken, maar in de hogere jaren voortgezet onderwijs problemen met zich mee zal brengen. In het verleden hebben ouders besloten in het belang van hun oudere kinderen het reizen buiten de schoolvakanties tijdelijk op te geven of de vader alleen te laten gaan.
- Er zijn gemeenten die denken dat er uitstel van leerplicht is voor reizende families en hun jonge kinderen op basis van het Besluit trekkende bevolking. Dit is echter niet van toepassing op de meeste woonwageneigenaren en zigeuners. Alleen schipperskinderen zijn bijvoorbeeld tot 7 jaar vrijgesteld van bezoek aan school, zij krijgen wel ondersteuning en onderwijs via Kleuter aan Boord-projecten.
- De Landelijke vereniging van leerplichtambtenaren (LVLA) staat niet achter het opstellen van speciale regelingen die meereizen mogelijk maken. Zij is van mening dat deze kinderen thuis kunnen blijven met moeder en het regulier onderwijs kunnen bezoeken. De LVLA vergelijkt hun situatie namelijk met die van

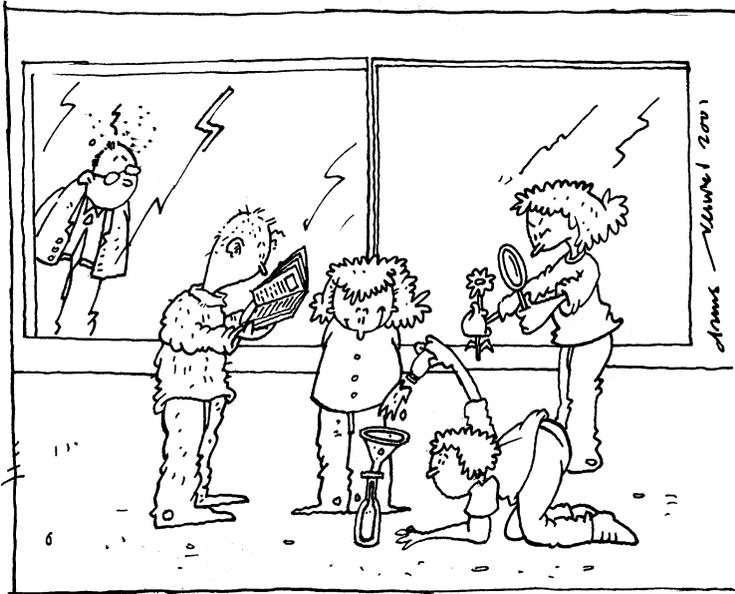
bijvoorbeeld internationaal rijdende vrachtwagenchauffeurs die ook weken van huis zijn.

Overige perspectieven

- De Carolusschool in Soesterberg gaat onderzoeken wat de mogelijkheden zijn van computeronderwijs. Kinderen die reizen zouden via e-mail kunnen communiceren met de school en eventueel de remedial teacher. Hun schoolwerk kan ook via dit medium verzonden worden. De gemeente stelt geld beschikbaar voor computergestuurd onderwijs.
- In navolging van het project Kleuter aan boord wordt met de Carolusschool het project Kleuter op reis ontwikkeld. Voor de woonwagen-kleuters op de Carolusschool zijn ontwikkelingsmaterialen aangeschaft die de kinderen kunnen meenemen op reis. Met de Rijdende School wordt bekeken welke materialen de kinderen mee moeten krijgen om alle ontwikkelingsgebieden te kunnen stimuleren. De school kon de materialen aanschaffen dankzij geld uit de Kwaliteitsimpuls Onderwijs van de gemeente Soest.
- Er is een pilotproject Reisweb ontwikkeld voor risicoleerlingen in het ROC. Hiermee kunnen leerlingen online deelkwalificaties behalen. Reisweb is in een aangepaste vorm (niet online leren maar binnen een onderwijsleercentrum) ook met succes uitgevoerd bij een groep woonwagenjongeren. Probleem van online leren is op dit moment nog het ontbreken van voldoende laptops en het dure telefoonverkeer.

4 School is niet belangrijk...

Verzuim als gevolg van gebrek aan onderwijstraditie



Binnen bepaalde groepen Roma heeft het onderwijs weinig tot geen status. Ouders hebben zelf geen onderwijs gevolgd en reddten het tot nu toe aardig. Waarom zou hun kind naar school moeten waar het allerlei zaken leert die voor een Roma-leven onbelangrijk zijn? Het wantrouwen tegen alle Nederlandse instituties speelt een grote rol in de thuissituatie van de kinderen. Roma zijn veel op reis, enerzijds om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien, anderzijds om familie, die vaak in het buitenland woont, te bezoeken. Roma-kinderen die wel naar school komen, hebben vaak moeite zich te handhaven. Hun taal en cultuur verschillen te veel van die van andere kinderen in de groep. Het gebrek aan motivatie van de ouders en daardoor de geringe stimulans die van hen uitgaat doet de kinderen uiteindelijk de das om. Ons onderwijsbestel past niet bij het leven van veel Roma. Dat leven is zeer onregelmatig en kinderen gaan laat naar bed waardoor van hen niet verwacht kan worden dat ze 's morgens vroeg en fit op school zijn. De volgende praktijkvoorbeelden maken het probleem concreet.

4.1 Praktijkvoorbeelden

In Amsterdam Zuidoost hebben verschillende gemeentelijke instellingen die te maken hebben met Roma-gezinnen de handen ineen geslagen. Dit gebeurde op initiatief van het stadsdeelbestuur nadat groepen Roma-kinderen steeds meer overlast op straat veroorzaakten. Weinig van de leerplichtige kinderen uit de betreffende Roma-gemeenschap gingen naar school. Het initiatief leidde tot het Roma-project Amsterdam Zuidoost waaraan nu ongeveer 20 kinderen in de leeftijd van 5 tot 13 jaar deelnemen. Het project beschikt over een eigen ruimte bij een basisschool, over twee eigen leerkrachten en een contactpersoon afkomstig uit een Roma-gemeenschap. Deze vrouw spreekt de taal en onderhoudt de contacten tussen school en ouders. Belangrijkste doelstellingen van het project zijn de onderwijskansen van de Roma-kinderen te verbeteren en, op lange termijn, een mentaliteitsverandering bij de Roma teweeg te brengen. De contactpersoon investeert veel tijd en energie in het praten met ouders over het belang van onderwijs. Zij probeert hen ervan te overtuigen dat ook Roma een opleiding nodig hebben in de Nederlandse samenleving. Aan het verzuim wordt in Amsterdam niet veel aandacht besteed. Men is al blij als de kinderen naar school komen. Veel kinderen komen een paar dagen per week niet naar school. De contactpersoon heeft daar regelmatig gesprekken over met de ouders, maar dit verandert moeizaam. "Roma zijn veel op reis", zegt zij. Het verzuim van de kinderen wordt niet gemeld bij de afdeling Leerplicht. De strategie jegens de ouders is meer gebaseerd op 'overtuigen' dan op 'controleren' en 'sancties opleggen'. Ook speelt een rol dat de afdeling Leerplicht vanaf de start van het project onderbezet is als gevolg van onvervulbare vacatures en ziekteverzuim. De leerkrachten van het Roma-project hebben de leerplichtambtenaar gevraagd alle Roma-ouders een brief te schrijven waarin staat dat zij worden geacht hun kind naar school te sturen en waarin het belang van onderwijs wordt onderstreept. Omdat de afdeling Leerplicht niet over de menskracht beschikt om na een dergelijke brief tot verdere actie over te gaan, leek het de projectorganisatie tot nu toe niet zinvol de brief te versturen. De organisatie is van mening dat alleen een consequente aanpak waarbij de te zetten stappen kort na elkaar gezet kunnen worden, een bijdrage kan leveren aan een vermindering van het schoolverzuim.

Naast projecten voor centrale opvang van Roma-kinderen, zijn er ook gemeenten die ervoor kiezen deze kinderen juist te spreiden en

op te nemen in het regulier basisonderwijs. Tilburg is zo'n gemeente en de Don Sartoschool is een school die sinds een aantal jaren Roma-kinderen opneemt in de reguliere groepen.

Ongeveer zeven jaar geleden werden de eerste Roma-kinderen aangemeld op de Don Sartoschool. Omdat de school 'een zware GOA-school is', zoals de directeur zegt, zag deze wel gat in de opvang van deze kinderen. Desalniettemin was het wennen. De kinderen hadden achterstanden op verschillende terreinen. Niet alleen spraken ze geen Nederlands, ze waren niet gewend op een stoel te zitten, vroegen veel aandacht en kwamen onregelmatig op school. Al snel gaf de school bij de gemeente aan behoefte te hebben aan extra formatie om deze groep leerlingen te kunnen begeleiden. In het GOA-plan van de gemeente Tilburg is dan ook een paragraaf opgenomen over formatie-uitbreiding bij toelating van Roma-kinderen op een school. In het geval van de Don Sartoschool betekent dat 16 uur extra formatie per week voor de zes Roma-kinderen. Twee ochtenden en twee middagen per week krijgen de kinderen extra ondersteuning. De leerkracht die hiervoor is aangesteld, heeft voor iedere Roma-leerling een werkmap samengesteld met materiaal voor taal, lezen en rekenen. Het hele team voelt zich verantwoordelijk voor het onderwijs aan de Roma-kinderen en stelt de kinderen in de gelegenheid om ook in de klas met hun eigen materiaal te werken. Naast het eigen programma nemen de kinderen in de eigen jaargroep deel aan alle andere vakken en activiteiten. De sfeer in de groep en de houding van de leerkracht zijn volgens de directeur van groot belang voor deze kinderen. Het gaat erom dat ze zich geborgen en gerespecteerd voelen. Alleen dan kun je hen een gevoel voor schoolcultuur bijbrengen. De directeur noemt het voorbeeld van een Roma-jongetje dat jarig was en niets bij zich had om te trakteren. De leerkracht heeft toen gezorgd voor 15 rolletjes drop die het kind vervolgens mocht uitdelen. Volgens de directeur zijn dit soort kleine dingen, die getuigen van aandacht, heel wezenlijk. Daarnaast moet de school accepteren dat de Roma-kinderen een gebruiksaanwijzing hebben.

De taak van de speciale Roma-leerkracht gaat overigens verder dan materialen ontwikkelen, mappen samenstellen en onderwijs verzorgen. Als de kinderen 's morgens niet op school zijn, gaat zij hen thuis ophalen. Soms moeten de kinderen dan nog uit bed komen, maar ze gaan altijd mee. Ook de directeur stapt geregeld op de fiets om de kinderen op te halen. Hij vindt dat belangrijk omdat de school daarmee het signaal geeft onderwijs voor deze kinderen heel serieus te

nemen. Zelden wordt de afdeling Leerplicht ingeschakeld. Wel is er maandelijks overleg met de leerplichtambtenaar waar alle potentiële spijbelaars op de agenda staan. De directeur is van mening dat het geen enkele zin heeft als de afdeling Leerplicht actie onderneemt in de richting van de Roma-gezinnen. Hij denkt zelfs dat het averechts zal werken. De vertrouwensrelatie die de directeur met de gezinnen heeft opgebouwd zorgt ervoor dat hij binnen mag komen en dat er een gesprek mogelijk is. Voor een leerplichtambtenaar zouden ze de deur niet eens opendoen, brieven worden niet gelezen en boetes kunnen ze niet betalen. Het ligt dus volgens de directeur voor de hand dat de school zelf onmiddellijk actie onderneemt bij verzuim. Dat gebeurt overigens soms wel in samenwerking met het maatschappelijk werk en het schoolmaatschappelijk werk die ook een goede ingang hebben bij de Roma-gezinnen. Al deze extra taken kosten de school veel tijd. Er is dan ook een verzoek bij de gemeente ingediend voor uitbreiding van de formatie. Met de 16 uur redt de school het niet meer.

4.2 Succes- en risicofactoren

Uit de twee praktijkvoorbeelden zijn verschillende succesfactoren te destilleren. Wat maakt de situatie werkbaar en wat leidt tot succes? Uiteraard zijn er ook factoren in de praktijkschetsen die een risico met zich meebrengen. Beide zijn hieronder toegelicht.

Succesfactoren

Voor de gemeente:

- Creatief omgaan met wet- en regelgeving. 'Als niet kan wat moet, moet wat kan.' Als alles binnen de kaders van de wet geregeld zou worden, zou het nog slechter gesteld zijn met het onderwijs dat Roma-kinderen volgen. Proberen door de mazen van de wet op zoek te gaan naar oplossingen die niet altijd voor de hand liggen. Een paar dagen naar school is nog altijd beter dan helemaal niet naar school.
- Samenwerking tussen alle bij de Roma betrokkenen instellingen. Door de handen ineen te slaan, de schoolcarrière van Roma-kinderen te zien als een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid, wordt het draagvlak verbreed. Het is niet langer het probleem van het onderwijs alleen. Samenwerking creëert ruimte op financieel, personeel en materieel terrein.

- Het onderwijs aan Roma-kinderen opnemen in het GOA-plan en extra formatie beschikbaar stellen voor scholen die de kinderen aannemen.
- Inschakelen van een contactpersoon uit de eigen gemeenschap of iemand die de taal spreekt en de cultuur kent. Deze persoon kan het contact tussen school en ouders onderhouden waardoor scholen meer begrip krijgen voor en kennis van de specifieke kenmerken van de Roma-kinderen. Ouders kunnen stapje voor stapje worden overtuigd van het belang van onderwijs.
- Lange-termijndenken. Niet blindstaren op volledige afname van het verzuim op korte of middellange termijn.
- Inzetten op een mentaliteitsverandering. Door de kinderen van nu positieve schoolervaringen mee te geven neemt de kans dat zij later hun kinderen naar school laten gaan aanzienlijk toe.
- Inzet van een ouder die als chauffeur tegen onkostenvergoeding kinderen brengt en haalt. Vergoeding wordt betaald door gemeente.

Voor de school:

- Aparte ruimte creëren voor de Roma-leerlingen zodat zij een eigen plek hebben en de structuur op de reguliere basisschool niet te veel in de war brengen. Dit alleen voor de eerste opvang gedurende 1 tot 2 jaar vergelijkbaar met nieuwkomers, daarna naar reguliere klas.
- Aanhaken bij een basisschool zodat een eventuele overstap naar het regulier onderwijs niet een totale cultuurschok met zich meebrengt.
- In de basisschool zorgen voor geborgenheid en respect. Accepteren dat je te maken hebt met een speciale groep die speciale aandacht nodig heeft. Dat kan ook betekenen dat je kinderen thuis moet gaan ophalen.
- Zorgdragen voor een open sfeer in een team zodat leerkrachten bij elkaar terecht kunnen als er problemen zijn met de kinderen.
- Zorgen dat je als school kunt terugvallen op instanties als het maatschappelijk werk die de problematiek ook kennen en vanuit hun deskundigheid kunnen oppakken. Dan sta je er niet alleen voor.
- Vanuit de school werken aan een vertrouwensrelatie met de ouders.

Risicofactoren

- Voor gemeenten is het vaak voldoende als de Roma-kinderen van de straat zijn en geen overlast meer veroorzaken, terwijl de onderwijspositie het uitgangspunt zou moeten zijn. Er wordt geïnvesteerd in een vorm van dagopvang in plaats van in onderwijs.
- Acties vanuit de afdeling Leerplicht zijn alleen zinvol als er een volgende actie op kan volgen. Het sturen van een brief om ouders te attenderen op het belang van onderwijs heeft bijvoorbeeld alleen zin als de afdeling Leerplicht vervolgens mensen kan vrijmaken om de gezinnen te bezoeken, regelingen te treffen en in het uiterste geval een boete op te leggen. Dit kost veel tijd en veel afdelingen Leerplicht zijn onderbezet of overbelast. Zij stellen prioriteiten en die worden vaak niet gelegd bij deze moeilijk te bereiken groep. Het gevolg is dat scholen het verzuim van Roma-kinderen vaak niet melden.
- Centrale opvang legt de verantwoordelijkheid bij één onderwijsinstelling, terwijl het probleem bekeken zou moeten worden vanuit de verantwoordelijkheid van de wijk. Dat is waar de mensen wonen en samenleven en waar kinderen samen naar school moeten gaan.
- Meisjes mogen vanaf 12 jaar niet meer samen met jongens naar school. Eigenlijk mogen ze helemaal niet meer naar school omdat ze voor de Roma volwassen en huwbaar zijn en geacht worden een huishouden te runnen en zich te wijden aan het Roma-leven.
- Het is moeilijk om de oudere kinderen te helpen in een reguliere groep. Ze kunnen vaak niet lezen en schrijven. Een aparte opvanggroep zou hiervoor beter zijn. Een groep van maximaal 12 leerlingen met een leerkracht en een onderwijs-assistent.
- Van groot belang is dat de vervoerskosten naar centrale opvang worden geregeld, anders komen ze niet naar de opvang.
- Roma-kinderen zijn anderstalige kinderen die ook in de eigen taal niet gealfabetiseerd zijn. Dit maakt het moeilijk geschikte materialen te vinden.
- Scholen missen budget voor extra faciliteiten voor Roma-kinderen. Er is behoefte aan specifieke materialen, menskracht en ruimte.

4.3 Aandachtspunten en perspectieven

Met het oog op de onderwijspositie van Roma-kinderen zijn verschillende aandachtspunten te formuleren die in de praktijk-voorbeelden nog niet aan de orde zijn geweest. Daarnaast wordt een aantal perspectieven in het land belicht.

Aandachtspunten

- Voor een goede opvang van deze kinderen, is ondersteuning nodig van de orthopedagoog, logopedie, gezondheidszorg, GGD, schoolarts en schoolverpleegkundige. Daar is nu vaak niet in voorzien. Daarnaast moeten er goede contacten worden onderhouden met Jeugdzorg.
- Er zou, zowel lokaal als landelijk, een breed platform moeten worden opgericht waarin aandacht wordt besteed aan de algemene positie van Roma. Dit platform moet de onderwijsproblematiek overstijgen en ook vertegenwoordigers van de sociale dienst, WIW, politie, openbaar ministerie en welzijn hebben. Alleen met integraal beleid kun je deze problemen aanpakken.
- Scholen zouden de opvang van Roma-leerlingen moeten zien als een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Nu worden kinderen vaak opgevangen op de (enige) openbare school, waardoor de reisafstand groot is en er geen sprake is van spreiding van leerlingen. In de gemeente Ede is hiervoor een convenant met alle scholen afgesloten.
- Van groot belang is dat er altijd een open en eerlijke communicatie is. Er moet vrijheid van spreken zijn, datgene wat gezegd wordt mag niet afgestraft worden. Je mag niet stiekem denken dat het probleem zich vanzelf wel oplost als je niets doet.
- Door vervoer te regelen voor deze kinderen, is de kans groter dat ze op school komen. Formeel past vervoer van leerlingen niet binnen de huidige vervoersregelingen. Sommige gemeenten denken na over het maken van uitzonderingen binnen het gemeentelijk beleid.

Overige perspectieven

- Een van de leerplichtambtenaren in Spijkenisse trof bij haar aantreden in januari 2000 een dossier aan van twee Roma-meisjes van 13 en 14 jaar die al twee jaar niet naar school geweest waren. Zij nodigde de meisjes en hun moeders uit voor

een gesprek en daarin bleek deelname aan onderwijs voor deze meisjes onbespreekbaar. Bij de Roma is maagdelijkheid tot het huwelijk een van de belangrijke waarden. Moeders kunnen daar niet langer voor instaan als hun dochters zonder toezicht met jongens en mannelijke leerkrachten optrekken. Daarop heeft de leerplichtambtenaar zich uitvoerig laten informeren.

De gesprekken doordrongen haar van het feit dat het onbegonnen werk was de meisjes naar school te halen. Mochten deze meisjes en hun moeders zwichten voor de druk vanuit de gemeentelijke afdeling Leerplicht en naar school komen, dan zou hun positie in de Roma-gemeenschap onhoudbaar worden. Zij zouden zichzelf daarmee in problemen brengen. De leerplichtambtenaar liet het hier niet bij zitten en ging op zoek naar alternatieven.

Zij besloot zich pragmatisch op te stellen. Het is belangrijker, redeneerde zij, dat deze kinderen onderwijs krijgen dan dat dit volgens de regels gebeurt. Zij zocht daarop contact met de Wereldschool van de Stichting IVIO die leerpakketten samenstelt voor kinderen die met hun ouders naar het buitenland gaan waar geen Nederlandse of internationale school is.

Inmiddels zijn de meisjes getest door de centrale opvang voor neveninstromers in Spijkenisse en de Wereldschool heeft vervolgens pakketten op maat samengesteld. Daarbij wordt ervan uitgegaan dat de kinderen begeleid worden door iemand die minstens een opleiding op mavo-niveau heeft.

Die begeleiding moest vervolgens in Spijkenisse gevonden worden, want de ouders kunnen die niet bieden. Na een lange speurtocht is nu een stagiaire van een buurtcentrum bereid gevonden de begeleiding voor haar rekening te nemen.

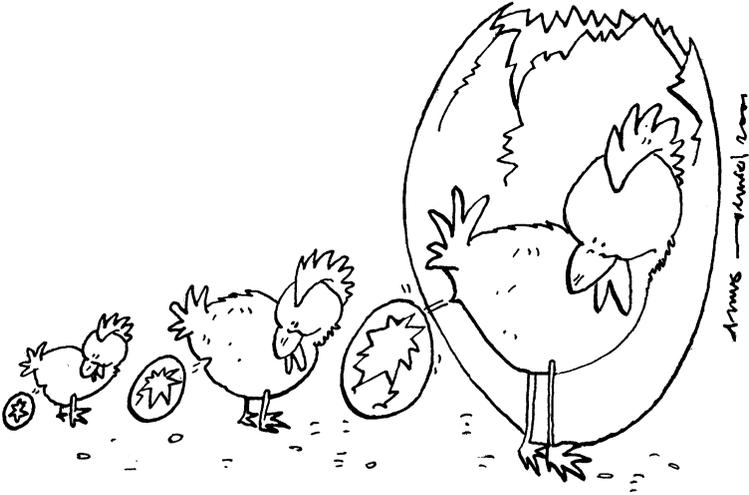
De Wereldschool neemt tests bij meisjes af, stelt pakketten samen waarmee zij zelfstandig aan het werk kunnen en éénmaal per week gaan ze een paar uur naar het buurtcentrum waar ze begeleid worden. De moeders mogen mee. Voorlopig is, in overleg met de Wereldschool, ingezet op lezen, taal en rekenen. De gemeente Spijkenisse heeft toegezegd de IVIO-pakketten te zullen betalen.

- De gemeente Ede heeft met alle basisscholen een convenant gesloten over de plaatsing van woonwagen- en zigeuner kinderen in het basisonderwijs. Omdat in Ede vooral Roma-zigeuners wonen, is het convenant toegespitst op deze groep. Doel is te komen tot een evenredige verdeling van de zigeuner kinderen over de basisscholen in de gemeente zodat zij zo dicht mogelijk bij huis naar school kunnen. De kinderen worden geplaatst op

een school in de wijk waar zij wonen zodat een (te) lange reistijd wordt tegengegaan. De scholen in de wijk nemen de verantwoordelijkheid op zich om de kinderen uit een gezin op te nemen. Vertegenwoordigers van scholen met zigeuner-kinderen nemen deel aan de Werkgroep Onderwijs aan Roma-zigeuners. Binnen deze werkgroep hebben de scholen overleg over specifieke onderwerpen die de Roma-kinderen aangaan, zoals het aanstellen van een zigeunerleerkracht, eventuele voorzieningen voor het overblijven, enzovoort. Het convenant en de bijlagen van de gemeente Ede zijn als bijlage opgenomen (bijlage 1).

5 De kip of het ei...

Verzuim als gevolg van dubbelproblematiek



Veel kinderen van woonwagenbewoners en zigeuners kampen met wat het onderwijs dubbelproblematiek noemt: een combinatie van leerproblemen en gedragsproblemen. Het is de vraag of hiervan werkelijk sprake is, maar feit is dat deze kinderen vaak maar moeizaam een plek veroveren in het Nederlandse onderwijs. De thuiscultuur en thuistaal van de kinderen verschillen vaak hemelsbreed van die in het onderwijs. Met als gevolg dat kinderen het onderwijs moeilijk kunnen volgen en (als gevolg daarvan) gedrag gaan vertonen waar het onderwijs geen antwoord op heeft. De trend van omgaan met verschillen in het basisonderwijs lijkt voor deze groep kinderen nog weinig vruchten af te werpen. Blijkbaar zijn de verschillen te groot. Het gevolg is dat er in veel gevallen een strijd ontbrandt tussen basisschool en speciale scholen en tussen speciale scholen onderling over de plaatsbaarheid van een kind. Niet zelden zit een kind als gevolg hiervan jaren thuis. De volgende praktijkvoorbeelden maken dit probleem concreet.

5.1 Praktijkvoorbeelden

Johnny is nu 9 jaar. De afgelopen twee jaar heeft hij nauwelijks op school gezeten. Inmiddels zit hij op een gespecialiseerd dagbestedingscentrum waar hij verschillende activiteiten krijgt aangeboden. Aan de voorwaarde van het centrum, dat deelnemers ingeschreven moeten zijn bij een reguliere school, kon tot voor kort niet worden voldaan. Van onderwijs is nog steeds geen sprake.

Johnny's zwerftocht begon toen de centrumschool werd gesloten. Hij kon niet naar een basisschool of een speciale school voor basisonderwijs en werd verwezen naar het iobk. Dat ging niet goed. Het iobk gaf aan dat het aanbod te moeilijk was voor Johnny. Bovendien kampte hij met ernstige gedragsproblemen die de tweede reden vormden om hem naar het zmk te verwijzen. De Regionale Verwijzingscommissie gaf een zmk-beschikking af en de ouders meldden hem aan bij de eerste zmk-school. Na alle onderzoeken kwam de school tot de conclusie dat Johnny niet een zmk- maar een zmlk-leerling was omdat zijn leer-moeilijkheden leken te prevaleren boven zijn gedragsmoeilijkheden. De zmlk-school wilde Johnny alleen op proef toelaten vanwege de gedragsproblematiek. Moeder zag daar van af omdat zij haar kind en zichzelf een volgende teleurstelling wilde besparen. Een zmk-school buiten de regio wilde wel met Johnny in zee en regelde toelating. Toen alles in kannen en kruiken leek, ketste ook deze optie af. Oorzaak: de gemeente weigerde het vervoer te vergoeden omdat de gemeente zelf ook meerdere zmk-scholen rijk was.

Uiteindelijk werd Johnny alsnog toegelaten op een zmk-school in de gemeente. Daar heeft hij drie maanden gezeten en werd vervolgens na een incident geschorst. Aan die schorsing werd geen termijn verbonden. Terwijl Johnny thuis zat, kwam het bericht dat terugkeer naar de school onmogelijk was. De school drong wederom aan op plaatsing op een zmlk-school en zei toe zich hiervoor in te spannen. Ondertussen zat Johnny een heel schooljaar thuis.

Inmiddels is na bemiddeling van de OWWZ-consulente een plaats voor Johnny gevonden op een gespecialiseerd dagbestedingcentrum. Een uitzondering, want aan plaatsing is de voorwaarde verbonden dat een kind moet zijn ingeschreven op een reguliere school. Bovendien is terugkeer naar de school het doel. Inmiddels heeft een van de zmk-scholen in de gemeente, onder druk van de inspectie, toegezegd toelating van Johnny te willen onderzoeken. De school heeft Johnny al

als leerling ingeschreven zodat aan een voorwaarde van het dagbestedingcentrum voldaan is. Op dit moment wordt de mogelijkheid van één op één onderwijs op het dagbestedingcentrum onderzocht. Een leerkracht van de zmok-school zou in dat geval twee dagdelen per week werken met Johnny op het centrum. Of definitieve plaatsing op de zmok-school tot de mogelijkheden behoort, is tot nu toe onzeker.

De ervaring van scholen die zich hebben verdiept in de achtergronden van de woonwagen- en zigeunerkinderen, leert dat de meeste OWWZ-leerlingen binnen de reguliere basisschool zijn te handhaven als rekening wordt gehouden met hun specifieke omstandigheden. De Berg en Beekschool in Sint Antonis is zo'n school.

Toen Sint Antonis 11 jaar geleden een kleinschalig woonwagen-centrum binnen de dorpsgrenzen kreeg, werd de Berg en Beekschool voor het eerst geconfronteerd met woonwagen- en zigeunerleerlingen. De toenmalige (nieuwe) directeur was altijd nauw betrokken geweest bij het OWWZ-werk en maakte zich sterk voor deze kinderen. Volgens de interne begeleidster zijn de kinderen vanaf het begin positief tegemoet getreden. De ondersteuning door de OWWZ-consulent is heel belangrijk geweest in de cultuurverandering die zich op de school voltrok.

De Berg en Beekschool is de enige basisschool in Sint Antonis en wil toegankelijk zijn voor alle kinderen van het dorp. Dat betekent dat 'omgaan met verschillen' altijd het uitgangspunt is geweest. Binnen deze schoolcultuur is ook ruimte voor de woonwagen- en zigeuner-kinderen van het centrum. Dat heeft wel wat inspanningen gekost. De kinderen gedragen zich nu eenmaal anders dan het gemiddelde kind. Zo is goed te merken dat de kinderen veel tijd buiten doorbrengen: hun grove motoriek is goed ontwikkeld, terwijl de fijne motoriek ver achterblijft. De meeste kinderen hebben een taalachterstand, ook als hun ouders autochtone woonwagenbewoners zijn. De woordenschat is beperkt en vooral de jongens gedragen zich nogal 'macho' wat zich ook uit in het taalgebruik.

De Berg en Beekschool plaatst de OWWZ-kinderen zonder uitzondering in een NT2-programma. Dat biedt de mogelijkheid om op zeer gestructureerde wijze te werken aan uitbreiding van de woordenschat en taalvaardigheid. Overigens speelt het NT2-programma zich voor het grootste deel in de reguliere jaarklas af. De remedial teacher is een aantal uren per week beschikbaar om in de klas met de kinderen te werken. Ook nemen de meeste OWWZ-leerlingen deel aan de

pre-teaching waarmee zij worden voorbereid op wat er in de instructie zal worden aangeboden. Door dit systeem worden de kinderen minder faalangstig omdat zij vaker succeservaringen opdoen.

De interne begeleidster ondersteunt de leerkrachten bij het werken met zorgkinderen waar ook de meeste OWWZ-leerlingen toe behoren. Ook ziet zij toe op de communicatie met de ouders. Van woonwagengeneeskundigen is bekend dat zij uit zichzelf niet snel naar school komen. Dit zegt echter niets over hun betrokkenheid. Alle leerkrachten van de Berg en Beekschool die een woonwagen- of zigeunerkind in de klas hebben, leggen jaarlijks een huisbezoek af. Tijdens dat bezoek praten ouders en leerkracht elkaar bij. Tevens biedt het de leerkracht de mogelijkheid de gezinssituatie in ogenschouw te nemen waar hij of zij in de schoolpraktijk weer bij kan aansluiten. De interne begeleidster benadrukt dat dat heel belangrijk is: rekening houden met cultuur en achtergrond van de leerlingen. Dat betekent ook dat er per leerling andere eisen gesteld kunnen worden. Veel woonwagen- en zigeunerleerlingen hebben bijvoorbeeld meer tijd nodig om zich bepaalde vaardigheden eigen te maken. Dat zegt niets over hun intelligentie, maar uitsluitend iets over de mate waarin er thuis wordt voortgeborduurd op zaken die op school zijn aangeboden. In de gezinnen van het woonwagencentrum gebeurt dat nu eenmaal minder. Die kinderen zul je dus meer tijd moeten gunnen, zij krijgen onder meer de mogelijkheid een jaar langer in de kleutergroep te blijven. De interne begeleidster spant zich ook in om de kinderen uit het woonwagencentrum te laten deelnemen aan buitenschoolse activiteiten. Volgens haar komt dat de ontwikkeling van de kinderen ten goede en is het bevorderlijk voor de integratie. In de zomer van 2000 slaagde zij erin een meisje van het centrum mee te laten gaan met een speciale vakantieweek voor kinderen die niet met hun ouders op vakantie gaan. Dat was een groot succes.

5.2 Succes- en risicofactoren

Uit de twee praktijkvoorbeelden zijn verschillende succesfactoren te destilleren. Waarom gaat het in die situatie goed? Ook zijn er factoren die een succes juist in de weg zouden kunnen staan: de risicofactoren.

Succesfactoren

- Openheid en eerlijkheid. Ouders willen weten waar zij aan toe zijn ook al is de waarheid niet altijd leuk om te horen.

- Een mondige ouder die niet opgeeft voordat een geschikte onderwijsplaats is gevonden voor haar kind.
- Als school openstaan voor een cultuurverandering waarbinnen echt ruimte is voor verschillen en een aanpak op maat.
- Verschillen zien, benoemen, meten en er vervolgens bij aansluiten.
- Investeren in oudercontacten; huisbezoeken afleggen.
- Woonwagen- en zigeunerkinderen een NT2-programma aanbieden om zo hun woordenschat en taalvaardigheid te vergroten.
- Invoeren systeem van pre-teaching waardoor kinderen succeservaringen kunnen opdoen en faalangst afneemt.
- Inspanningen leveren om kinderen te laten deelnemen aan activiteiten buiten het woonwagencentrum.

Risicofactoren

- Ouders hebben vaak het gevoel niet serieus genomen te worden. Zij menen dat er allerlei zaken achter hun rug om worden geregeld.
- Ouders zijn vaak niet op de hoogte van hun rechten en maken mede daardoor zelden gebruik van hun wettelijk recht bezwaar aan te tekenen als een school hun kind weigert aan te nemen.
- Instellingen werken langs elkaar heen.
- Scholen weigeren hun verantwoordelijkheid te nemen en leggen het probleem bij de ouders.
- Het onderwijs heeft lage verwachtingen van de prestaties van woonwagenkinderen. Vaak wordt er ten onrechte vanuit gegaan dat kinderen een laag IQ hebben terwijl eerder sprake is van leer- en ontwikkelingsachterstanden als gevolg van cultuur- en taalverschillen.
- Het onderwijs is vaak niet op de hoogte van specifieke kenmerken en behoeften van woonwagen- en zigeunerkinderen. Dit staat onderwijs op maat in de weg.
- Een zoektocht langs verschillende onderwijsinstellingen brengt een hele reeks toetsen, testen en procedures met zich mee. Dit maakt ouders en kinderen moedeloos en ongemotiveerd. Vooral als dezelfde testen en toetsen doorlopen moeten worden bij iedere nieuwe aanmelding.
- Een starre vervoersregeling van gemeenten maakt plaatsing op een geschikte school verder van huis onmogelijk.

5.3 Aandachtspunten en perspectieven

Voor een adequate aanpak van het verzuim onder woonwagen- en zigeunerkinderen met (vermeende) dubbelproblematiek zijn verschillende aandachtspunten geformuleerd. Daarnaast wordt een aantal overige perspectieven in het land belicht.

Aandachtspunten

- Een combinatie van adequaat onderwijs en professionele aandacht voor de opvoedingssituatie kan veel problemen voorkomen. Er moet sprake zijn van een sluitende aanpak.
- Woonwagenbewoners moeten niet met te veel loketten geconfronteerd worden. Als ze van hot naar her worden gestuurd raken ze geheid de weg kwijt en zo ontstaat wantrouwen. Het belangrijkste is het winnen van vertrouwen. Dat lukt het beste door naar de mensen zelf toe te gaan in plaats van te verwachten dat ze naar jou komen. Ga er maar vanuit dat ze dat niet doen.
- Het is de verantwoordelijkheid van de samenwerkingsverbanden Weer samen naar school (WSNS; primair onderwijs) en vo/svo (voortgezet onderwijs) om voor ieder kind binnen het samenwerkingsverband passend onderwijs te vinden.

Overige perspectieven

- De OWWZ-consulent uit Oss is ervan overtuigd dat de meeste woonwagenkinderen niet thuishoren in het speciaal onderwijs. Als scholen weten hoe zij met deze kinderen moeten omgaan, hoeven er niet veel problemen te zijn. De meeste scholen in Oss zijn inmiddels in staat de problemen te analyseren en daar een adequaat aanbod op te laten volgen. Op de zmk- en zmlk-scholen geven de woonwagenkinderen vaak veel problemen. Reden is volgens de consulent dat deze kinderen veel meer levenservaring hebben dan hun klas- en schoolgenoten. Deze kinderen zijn niet in hun intelligentie beperkt zoals veel andere kinderen op de school waardoor deze voor de woonwagenkinderen een gemakkelijk doelwit worden van intimidatie en pesterijen. De problemen zullen daardoor alleen maar toenemen. Als scholen accepteren dat ze met een bijzondere doelgroep te maken hebben en bereid zijn de mogelijkheden (leerbaarheid) en de beperkingen te zien, kunnen deze leerlingen volgens de consulent de hele basisschoolleeftijd in het regulier primair onderwijs blijven. Het betekent wel dat scholen ook het plafond van deze kinderen moeten accepteren. Inzet is het kind te laten

doorstromen naar het voortgezet onderwijs en daarvoor heeft het minimaal het niveau van eind groep 6 nodig. De school stelt vast hoe het kind op dat niveau kan komen. Het vraagt een behoorlijke inspanning van scholen om goed met deze groep kinderen te werken. Maar als je het niet doet word je als school gedwongen tot extra aandacht omdat de kinderen gedragsproblemen gaan vertonen. Het is het een of het ander, maar extra tijd en aandacht kost het altijd.

- Het Hooghuislyceum locatie Oss Zuid en West, is een vmbo-school en heeft ook woonwagenkinderen onder haar leerlingen. Bij aanmelding van een leerling op de school wordt zorgvuldig onderzocht wat zijn of haar wensen en mogelijkheden zijn en welke leerweg het beste bij hem of haar past. Het principe dat de inhoud van de opleiding wordt afgestemd op de examen-eisen is een aantal jaren geleden losgelaten. Volgens de unit-leider van een groot aantal eerste klassen was dit namelijk een belangrijke oorzaak van demotivatie bij leerlingen en uiteindelijk van voortijdig schoolverlaten. Het Hooghuislyceum gaat uit van wat leerlingen willen en kunnen en streeft ernaar uit iedere leerling te halen wat erin zit. De variëteit in het niveau van leerwegen is groot en daarmee ook de samenstelling van de groepen. De basisberoepsgerichte assistent-leerweg bijvoorbeeld werkt met groepen van maximaal 14 leerlingen. Deze groepen hebben een mentor die zelf gemiddeld 17 uur per week lessen verzorgt. Voor de zwakkere leerlingen is dit belangrijk. Hun schoolsucces staat of valt met een gevoel van veiligheid en binding. Daar wordt veel in geïnvesteerd. Leerlingen die dat nodig hebben kunnen deelnemen aan een faalangst-reductieprogramma of motorische remedial teaching. Al deze factoren maken volgens de unit-leider dat de school goed in staat is om ook woonwagenkinderen binnen de school te houden. Juist voor deze groep kinderen is het belangrijk om te kijken naar wat ze kunnen en willen en daarbij aan te sluiten. Daarnaast zijn alle extra begeleidingsmogelijkheden voor deze leerlingen heel nuttig. De laatste jaren komen woonwagenkinderen volgens de unit-leider steeds beter beslagen de vmbo-school binnen. Hij merkt goed dat ze in het basisonderwijs een stevige basis hebben meegekregen en zich de schoolcultuur hebben eigengemaakt. Gedragsproblemen, die in het verleden bij nieuwe leerlingen veel voorkwamen, behoren tot het verleden. Het contact tussen het Hooghuislyceum en de basisscholen is intensief. Er zijn

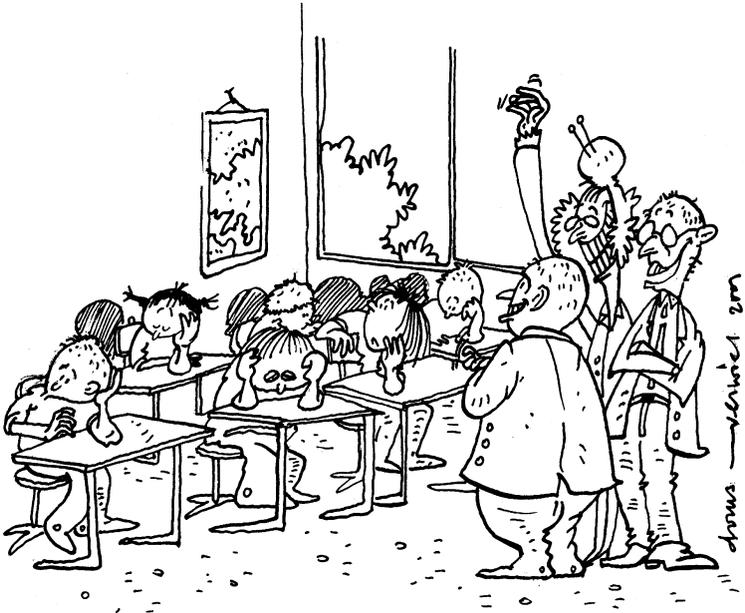
voorlichtingsprogramma's en over iedere individuele leerling die zich aanmeldt heeft de school contact met de basisschool. Ook als een keuze voor een leerweg wordt gemaakt, checkt het Hooghuislyceum bij de basisschool of dat volgens hen de logische leerweg is. Ook met de OWWZ-consulent heeft de school een nauw contact. Bij aanmelding van een woonwagenleerling vindt er een gesprek plaats met de consulent die de achtergronden van de leerling belicht. In gezamenlijk overleg wordt een begeleidingsplan opgesteld. Gemiddeld vier maal per jaar heeft de school overleg met de OWWZ-consulent om de schoolloopbaan van de woonwagenkinderen tegen het licht te houden. Alle acties tezamen zorgen ervoor dat de school weinig of geen problemen ondervindt bij de opleiding van woonwagenkinderen.

- In Emmen is al enige tijd sprake van een integrale en samenhangende aanpak van het verzuim onder woonwagenkinderen. Dat heeft ertoe geleid dat vrijwel alle woonwagenkinderen doorstromen naar het voortgezet onderwijs, zij het dat ze uitsluitend op het vmbo te vinden zijn. In het kader van het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid is een project ontwikkeld getiteld: Bevordering evenredige deelname woonwagenleerlingen aan het voortgezet onderwijs. De doelstelling van het project luidt dat in 2003 het aantal woonwagenleerlingen in hogere vormen van onderwijs dan vmbo moet zijn toegenomen met 30 procent. De doorstroom naar het mbo moet met eenzelfde percentage zijn toegenomen. Bovendien moeten de leerlingen die op het mbo zitten een diploma halen.

In het project participeren een basisschool en een school voor voortgezet onderwijs, het cultureel werk (huiswerkklassen), de consulent OWWZ, de afdeling Onderwijs van de gemeente, de ouders en de leerlingen zelf. Verder zal nauw worden samengewerkt met de afdeling Leerplicht en politie.

6 Iedereen bij de les...

Rechten, plichten en verantwoordelijkheden



In Nederland kennen we sinds een eeuw leerplicht. De Leerplichtwet bepaalt dat de gemeenten toezicht houden op de leerplicht. Iedere gemeente heeft daarom een leerplichtambtenaar. Deze controleert of iedere leerplichtige jongere ingeschreven is bij een school en gaat na wat de reden is als kinderen vaak van school wegblijven.

De leerplichtambtenaar kan ook proces-verbaal opmaken als kinderen niet regelmatig naar school gaan.

De Leerplichtwet geldt voor iedereen die in Nederland woont; dus ook voor kinderen met een niet-Nederlandse nationaliteit. Voor Nederlanders die in het buitenland wonen, geldt de Leerplichtwet niet.

De leerplicht is in de eerste plaats een instrument om deelname aan het onderwijs te verzekeren. In de Leerplichtwet is vastgelegd dat ouders ervoor moeten zorgen dat hun leerplichtige kinderen bij een school staan ingeschreven en dat zij die school bezoeken. Vanaf de leeftijd van 12 jaar zijn leerplichtige jongeren ook zelf verplicht tot

regelmatig bezoek van de school waar zij staan ingeschreven. Het aan regels binden van schoolverzuim om regelmatig schoolbezoek te verzekeren, is een basisvoorwaarde om te bereiken dat zoveel mogelijk jongeren een optimale opleiding voltooien.

Bij de uitvoering van de leerplicht zijn vele actoren betrokken. De school vormt de eerste schakel in de keten wanneer zich verzuim voordoet. Indien nodig meldt de school het verzuim bij de gemeente. De gemeente voert de leerplichtadministratie en ziet toe op de uitvoering van de leerplicht. In ernstige gevallen doen school en gemeente een beroep op andere instanties, zoals de jeugdzorg. In het uiterste geval maakt de leerplichtambtenaar proces-verbaal op en wordt justitie ingeschakeld.

Hieronder worden rechten, plichten en verantwoordelijkheden van de verschillende betrokkenen die voortvloeien uit de Leerplichtwet nader toegelicht.

6.1 De leerling

Ieder kind heeft recht op onderwijs. Dat is in de wet vastgelegd. Tegenover dat leerrecht staat de leerplicht. Ieder kind vanaf 5 jaar moet naar school en is volledig leerplichtig totdat hij of zij twaalf volledige jaren onderwijs heeft gevolgd en minimaal tot het einde van het schooljaar waarin de leerling 16 jaar wordt. Als leerlingen daarna niet meer de hele week naar school gaan, treedt de partiële leerplicht in werking die duurt tot en met het schooljaar dat de leerling 17 jaar wordt.

Vervangende leerplicht

Leerlingen voor wie het volgen van volledig dagonderwijs niet haalbaar is, kunnen gebruik maken van de vervangende leerplicht. Hieraan zijn echter strenge regels verbonden. De vervangende leerplicht geldt voor jongeren vanaf 14 jaar. Binnen de vervangende leerplicht krijgen leerlingen andere vormen van onderwijs aangeboden; een combinatie van algemeen vormend onderwijs, onderwijs gericht op een beroep en lichte arbeid in de vorm van een stage. Burgemeester en wethouders beslissen over een verzoek tot vervangende leerplicht dat wordt ingediend door de ouders of verzorgers van een leerling. Het verzoek moet een plan van aanpak bevatten dat voorziet in een begeleidingsprogramma dat door de

school is opgesteld. In het plan van aanpak zijn de onderwijsdoelen en de praktijktijd beschreven. Burgemeester en wethouders zullen pas instemmen met een verzoek als naast het plan van aanpak een gesprek heeft plaatsgevonden met alle betrokkenen. De toestemming voor vervangende leerplicht wordt in principe voor één jaar verleend. Voor eventuele verlenging moet opnieuw een verzoek worden ingediend en wordt opnieuw een procedure gestart.

Vervangende leerplicht kan ook worden verleend aan leerlingen die in het laatste jaar van hun volledige leerplicht zitten. Dit laatste volledige leerplichtjaar kan dan vervangen worden door onder meer plaatsing op een ROC. Dit instrument kan worden ingezet voor leerlingen van wie niet verwacht wordt dat ze aan het eind van de maximale verblijfsduur van vijf jaar in het vmbo een diploma behalen, bijvoorbeeld omdat ze een paar maal zijn blijven zitten. Deze leerlingen kunnen toetreden tot de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) in het mbo. Zij blijven echter wel vallen onder de volledige leerplicht.

Meerderjarigheid door huwelijk

De leerplicht is gekoppeld aan leeftijd en niet aan meerderjarigheid. Leerlingen die in een ander land voor hun 16e zijn getrouwd en daardoor meerderjarig zijn, worden niet langer ontslagen van de leerplicht. Wel betekent hun meerderjarigheid dat zij zelf verantwoordelijk zijn voor hun inschrijving. Verder biedt de Leerplichtwet de mogelijkheid deze leerlingen zelf verantwoordelijk te stellen voor geregeld schoolbezoek. Het primaat blijft bij de ouders, maar ook de leerling zelf kan strafrechtelijk aansprakelijk gesteld worden voor verzuim.

6.2 De ouders

Ouders zijn verplicht hun leerplichtige kinderen in te schrijven bij een school en erop toe te zien dat ze naar school gaan. Ouders zijn bovendien verantwoordelijk hun kind af te melden als hij of zij niet naar school kan komen.

Veel ouders zijn niet goed op de hoogte van de huidige Leerplichtwet en denken dat hun kind met 14 jaar niet meer leerplichtig is.

Vrijstellingen

Ouders zijn in enkele uitzonderlijke situaties vrijgesteld hun kind te laten inschrijven bij een onderwijsinstelling.

Trekkend bestaan

Ouders die een, bij algemene maatregel van bestuur omschreven, trekkend bestaan leiden waarbij de jongere hen vergezelt, kunnen worden vrijgesteld van de verplichting hun kind in te schrijven bij een school. Dit is vastgelegd in het Besluit trekkende bevolking. Dit besluit is echter niet van toepassing op de meeste woonwagengebouwen en zigeuners. Wel op bijvoorbeeld schipperskinderen: zij zijn tot 7 jaar vrijgesteld van bezoek aan school en krijgen ondersteuning en onderwijs via Kleuter aan Boord-projecten.

Bezoeken van school in het buitenland

Als een jongere op een school in het buitenland als leerling is ingeschreven en bewezen kan worden dat hij of zij deze school geregeld bezoekt, kunnen ouders worden vrijgesteld van de verplichting hun kind in te schrijven bij een Nederlandse onderwijsinstelling.

6.3 De school

Scholen zijn verplicht preventieve maatregelen tegen verzuim te treffen. In hun schoolbeleidsplan geven zij aan welke preventieve maatregelen er worden genomen en welke verzuimprocedure wordt gehanteerd, als er, ondanks de preventieve maatregelen, toch sprake is van verzuim. Ze formuleren hiermee een eigen antiverzuimbeleid. In het verlengde hiervan zijn scholen gedwongen na te denken over maatregelen die voortvloeien uit dit beleid en aan te geven hoe zij de samenwerking zien met ouders, de leerplichtambtenaar en, waar nodig, met professionele hulpverleners.

Scholen hebben een meldingsplicht bij het zogenoemde zorgwekkend verzuim. De formele omschrijving hiervan luidt als volgt: "De meldingsplicht is beperkt tot verzuim dat drie dagen (of langer) duurt of 1/8 (of meer) van de les- of praktijktijd in beslag neemt, gemeten over een periode van vier weken."

In de praktijk kan ook verzuim dat binnen deze grenzen blijft, zorgwekkende achtergronden hebben. Scholen doen er daarom

verstandig aan in twijfelgevallen altijd contact op te nemen met de leerplichtambtenaar. Scholen onderzoeken zelf de ernst van lichte verzuimgevallen en beslissen zelf of het wenselijk is de leerplichtambtenaar in te schakelen.

Samenwerkingsverbanden Weer samen naar school (WSNS) en vo/svo De samenwerkingsverbanden in het primair onderwijs (WSNS) en in het voortgezet onderwijs (vo/svo) hebben de verplichting om voor leerlingen binnen het samenwerkingsverband adequaat onderwijs te verzorgen. Het samenwerkingsverband is verantwoordelijk voor passend onderwijs voor elke leerling en dus voor een school die een leerling opneemt.

6.4 De lokale overheid

Burgemeester en wethouders zijn belast met het toezicht op de naleving van de Leerplichtwet. Zij wijzen daartoe een of meer ambtenaren aan: de leerplichtambtenaren. Het college van B en W formuleert een leerplichtbeleid en rapporteert jaarlijks aan de gemeenteraad.

Uitgangspunt van het gemeentelijk beleid is preventie, maar de leerplichtambtenaar kan ook bevoegd zijn tot het opmaken van een proces-verbaal. Het college stelt een instructie vast op basis waarvan de leerplichtambtenaar werkt. In die instructie staat:

- hoe de gemeente de gemelde gevallen afhandelt;
- hoe leerplichtambtenaren overleggen en samenwerken met collega's van omliggende gemeenten;
- met welke andere (hulpverlenende) instanties leerplichtambtenaren samenwerken.

Regionale meld- en coördinatiefunctie (rmc-functie)

Met het oog op de zorg voor alle voortijdige schoolverlaters tot 23 jaar is in 1994, in eerste instantie op tijdelijke basis, de regionale meld- en coördinatiefunctie voortijdig schoolverlaten (rmc-functie) in het leven geroepen. Doel is dat alle jongeren een startkwalificatie behalen. In het kader van het Plan van aanpak voortijdig schoolverlaten (1998) is de rmc-functie structureel gemaakt en voorzien van extra middelen. De rmc-functie behelst een takenpakket waarbinnen gemeenten, scholen en voorzieningen samenwerken.

De nadruk ligt op intergemeentelijke samenwerking omdat de vo-scholen en ROC's een regionale functie hebben. Daarnaast zijn

hulpverleningsinstanties vaak regionaal georganiseerd en is het met name voor kleinere gemeenten ondoenlijk om zelf de gespecialiseerde maatregelen tegen voortijdig schoolverlaten te organiseren.

7 De schouders eronder

Nawoord vanuit de Landelijke ondersteuning onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen



Verzuim is niet altijd problematisch. Veel kinderen komen wel eens een dag niet naar school. Anders wordt het echter als het verzuim met een zekere regelmaat terugkeert. Als een kind een paar dagen per week of gedurende een langere periode ongeoorloofd niet naar school gaat. Dat is het verzuim dat scholen moeten melden bij de afdeling Leerplicht van de gemeente.

Bij woonwagen- en zigeunerkinderen is relatief vaak sprake van kortdurend verzuim waar we ons zorgen om zouden moeten maken. Ouders houden hun kind de woensdagochtend thuis omdat het geen zin heeft om voor een halve dag naar school te gaan. Of ze vertrekken op vrijdagochtend met de kinderen naar een weekendverblijf omdat het dan nog zo lekker rustig is op de weg. Scholen maken vaak geen melding van dit type verzuim. De gemeente Arnhem heeft het kort-

durend verzuim onder woonwagen- en zigeuner kinderen een tijd lang nauwgezet bijgehouden. Zij kwam tot de schrikbarende ontdekking dat dit verzuim op jaarbasis kan oplopen tot 20 dagen per kind! Het spreekt voor zich dat kinderen die zoveel lestijd missen, achterstanden oplopen. Voor kinderen met een toch al kwetsbare onderwijspositie is dit moeilijk in te halen. De Landelijke ondersteuning OWWZ pleit er dan ook voor bij alle verzuim actie te ondernemen; ook bij het kortdurende verzuim dat op zichzelf niet problematisch lijkt. Ouders krijgen hierdoor het signaal dat onderwijs belangrijk gevonden wordt en dat verzuim niet getolereerd wordt.

Naast het kortdurende verzuim is er bij woonwagen- en zigeuner kinderen sprake van drie complexe vormen van verzuim. In de handreiking zijn deze uitvoerig aan de orde geweest. Hieronder een kort commentaar per probleemgebied.

Verzuim als gevolg van reizen en trekken

Reizen heeft altijd een negatief effect op het onderwijs. Het is de taak van zowel de school als de lokale overheid om ouders ervan te weerhouden hun kinderen mee op reis te nemen in de schoolperiode. Dit type verzuim mag nooit oogluikend worden toegestaan of uitgelegd worden als horend bij de cultuur. Het treffen van een regeling met trekkende ouders kan een oplossing zijn voor hardnekkig verzuim. Zowel de school als de lokale overheid dienen zich echter te realiseren dat als er eenmaal een regeling is, steeds meer mensen daar een beroep op zullen willen doen. Een speciale regeling kan slechts onder heel bijzondere omstandigheden tot stand komen. Bijvoorbeeld als de kinderen zonder de regeling helemaal geen onderwijs krijgen. Te allen tijde moet voorkomen worden dat kinderen verstoken zijn van onderwijs. Ervaringen van onder meer de Rijdende School leren dat voor maximaal twee weken schoolwerk kan worden meegegeven. Na die twee weken moeten de kinderen weer minimaal een week op school zijn.

Verzuim als gevolg van gebrek aan onderwijs traditie

De onderwijs traditie van de in ons land wonende Roma-zigeuners is kort. Het is belangrijk dat alle betrokkenen bij de verzuimproblematiek onder Roma-kinderen zich dat realiseren. Het effect van de inspanningen die nu geleverd worden zal zich pas op lange termijn laten meten. Beleid gericht op de onderwijsparticipatie van Roma-kinderen is langetermijnbeleid. Scholen en lokale overheid

moeten dus niet ontmoedigd raken als activiteiten niet onmiddellijk of zelfs niet op middellange termijn het gewenste effect hebben. Het is belangrijk de schouders eronder te zetten en ook het verzuim onder Roma-kinderen serieus te blijven bestrijden.

Voor Roma-kinderen lijkt het van groot belang flexibel te kunnen omgaan met onderwijstrajecten en de groep zelf te betrekken bij de vormgeving van die trajecten. Het overheidsbeleid op het gebied van voortijdig schoolverlaten biedt steeds meer mogelijkheden om het onderwijs aan te passen aan het kind en alternatieve trajecten uit te zetten. Gemeenten zouden daar in het GOA-plan en binnen het Plan van aanpak voortijdig schoolverlaten speciale aandacht aan kunnen geven.

Verzuim als gevolg van dubbelproblematiek

Officiële instanties zijn van mening dat het onmogelijk is dat een kind thuis zit omdat er geen school voor hem of haar te vinden is. Toch berichten verschillende OWWZ-projecten regelmatig van dergelijke gevallen. Om het verzuimprobleem als gevolg van dubbelproblematiek goed aan te kunnen pakken, is het van belang dat helder is wie verantwoordelijk is voor de plaatsing van een kind. Geen enkele school mag een kind uitschrijven zonder dat er toelating op een andere school geregeld is. De afdeling Leerplicht van een gemeente mag een kind niet zomaar ontheffen van de verplichte schoolgang. Desnoods moet de mogelijkheid gecreëerd worden specialistische opvang in een andere gemeente te realiseren. In dat geval zou de gemeente moeten zorgdragen voor het vervoer naar de school.

Een extreem hoog percentage OWWZ-leerlingen (15%-25%) neemt deel aan het speciaal onderwijs. Het is de vraag of dat terecht is. Verwijzing lijkt vaak eerder het gevolg van het niet adequaat om kunnen gaan van scholen met de specifieke kenmerken van een kind dan van reële leerachterstanden of gedragsproblemen. Scholen die zich verdiepen in de specifieke kenmerken en achtergronden van OWWZ-leerlingen blijken meestal goed in staat deze kinderen binnen de school te houden. Belangrijk is dat leerkrachten verwachtingen hebben van de prestaties van de OWWZ-leerlingen, geloven in hun leerbaarheid en zich willen inzetten het maximale uit hen te halen.

Concluderend

Met welk type verzuim het onderwijs ook geconfronteerd wordt, het is zaak het consequent en snel aan te pakken. Het tolereren van verzuim zal het probleem alleen maar groter maken. Kinderen die niet naar school gaan, zullen later hinder ondervinden van hun gebrek aan scholing. Een effectieve verzuimaanpak wordt gekenmerkt door preventieve maatregelen, vroegtijdig signaleren en een consequent en snel optreden. Door de groepen zelf te betrekken bij het vinden van oplossingen en het vormgeven van onderwijs-trajecten zal de onderwijsdeelname aanzienlijk kunnen verbeteren. Dé verzuimaanpak bestaat niet; iedere situatie is uniek en er is niet altijd een pasklaar antwoord. Als echter de wens tot een consequente verzuimaanpak bestaat en ten behoeve daarvan de bereidheid om creatief en flexibel om te gaan met wet- en regelgeving, is er een belangrijke stap in de goede richting gezet. Of zoals een leerplichtambtenaar ooit opmerkte: 'Als niet kan wat moet, moet wat kan.'

Op dit moment zijn nog verschillende OWWZ-projecten actief. Gemeenten kunnen profiteren van de daarbinnen opgebouwde kennis en deskundigheid. In ieder geval tot augustus 2002 kunnen gemeenten bovendien een beroep doen op de Landelijke ondersteuning OWWZ die is ondergebracht bij KPC Groep.

Bijlage 1

**Letterlijke tekst van het 'Convenant plaatsing
woonwagen- en zigeuner kinderen in het
basisonderwijs' van de gemeente Ede,
28 maart 2000**

Convenant plaatsing woonwagen- en zigeuner- kinderen in het basisonderwijs

Doelstelling

Een evenredige verdeling van de zigeunerkinderen over de basisscholen in de gemeente Ede te krijgen. Dit willen we bereiken door de zigeunerleerlingen te plaatsen op een school in de wijk waar de leerlingen wonen. De scholen in de betreffende wijk nemen de verantwoording op zich om de kinderen uit een gezin op te nemen. Vrijheid van schoolkeuze wordt gerespecteerd en daarmee uiteraard ook het toelatingsbeleid van de school.

De huidige leerlingen (stand van zaken schooljaar 1999-2000) blijven op de school die ze in dit schooljaar bezoeken. Uitzondering hierop is bij incidentele maatregelen zoals een verhuizing.

De basisscholen in de gemeente Ede komen het volgende overeen:

Artikel 1

Scholen onderschrijven de bovenvermelde doelstelling. Er wordt met de uitvoering van dit convenant geen schoolbeleid en/of schoolbesturenbeleid ter discussie gesteld.

Artikel 2

De verantwoording voor de gezinnen in de wijk, zoals is weergegeven in de doelstelling, wordt voor het eerst in het schooljaar 2000-2001 geleidelijk ingevoerd; bij nieuwkomers en verhuizingen.

Artikel 3

Vertegenwoordigers van scholen met zigeunerkinderen nemen deel aan de werkgroep Onderwijs aan Roma-zigeuners. De deelname aan deze werkgroep vangt aan zodra de school zigeunerkinderen krijgt. De deelneming aan de werkgroep eindigt aan het einde van het schooljaar waarin de zigeunerleerling de school heeft verlaten. Overige deelnemers zijn: de Leerplichtambtenaar, Leerkracht voor zigeunerkinderen, medewerker(ster) Opstapje-project, CNS tevens voorzitter, ambtelijke ondersteuning door de afdeling Onderwijs en Welzijn.

Artikel 4

In de bijlage van dit artikel wordt door de werkgroep Onderwijs aan Roma-zigeuners nader geregeld:

- Inventarisatie stand van zaken afgelopen schooljaar, nieuwe schooljaar plaatsing nieuwe leerlingen;
- procedure overgang Opstapje-project basisonderwijs;
- de werkwijze voor plaatsing van nieuwe zigeunerleerlingen;
- langdurig absoluut verzuim hoe hiermee om te gaan;
- de informatie voorziening aan betreffende scholen, schoolbesturen en het B03;
- de afstemming van de werkzaamheden met de betrokken instellingen;
- in kaart brengen knelpunten en de mogelijke oplossingen hiervoor;
- verslag van de werkzaamheden van de werkgroep, van de leerkracht voor zigeuner kinderen, van de leerplichtambtenaar betreffende zigeunerleerlingen.

Artikel 5

Kosten vervoer en overblijven.

1 Vervoer van leerlingen naar school wordt uitgesloten. Vervoer kan alleen in de uitzonderlijke situatie van verhuizing waar geen oplossing voor het volgen van onderwijs in de wijk voorhanden is. Vervoer is altijd tijdelijk tot hooguit het einde van het schooljaar, tenzij de leerlingen onder de criteria van de verordening leerlingvervoer vallen.

De bekostiging van vervoer zoals hierboven vermeld komt ten laste van het budget voor onderwijs aan zigeuner kinderen. De vrije ruimte in dit budget is het bedrag per leerling dat scholen ontvangen als zij zigeunerleerlingen hebben. Dit bedrag komt ten goede aan het vervoer.

2 De overblijfkosten worden door de ouders betaald op de wijze zoals dat op de betreffende school is geregeld. Mochten de ouders om de een of andere redenen niet in staat zijn deze kosten te betalen dan kan de school deze kosten ten laste laten komen van het budget voor onderwijs aan zigeuner kinderen.

Artikel 6

Dit convenant treedt per direct in werking. Beëindiging van dit convenant op verzoek van afzonderlijke schoolbestuur kan

uitsluitend plaatsvinden bij afloop van een schooljaar. Er zal gemotiveerd worden aangegeven wat de reden is van beëindiging en of een vervolg in een andere vorm noodzakelijk is. Evaluatie vindt plaats gelijktijdig met de evaluatie van het Gemeentelijk Onderwijsachterstandenplan GOAL!

Aldus op overeenstemming gericht overleg aangenomen in de vergadering van het Besturen Onderwijs Overleg Orgaan Ede d.d. 7 maart 2000

Bijlagen bij het 'Convenant plaatsing woonwagen- en zigeuner- kinderen in het basisonderwijs' gemeente Ede

Bijlage 1 bij convenant

Bijlagen van artikel 4

- **Inventarisatie stand van zaken afgelopen schooljaar, nieuwe schooljaar plaatsing nieuwe leerlingen.**

De leerkracht zigeuneronderwijs meldt aan de leerplichtambtenaar in de maand januari welke 3-jarige leerlingen het volgend schooljaar de school zullen bezoeken. De aantallen worden tevens besproken in de werkgroep. Het doel is een tijdig inzicht in de te plaatsen leerlingen en een evenwichtige spreiding over de scholen.

Een positief punt is de daling van het verzuim. Zie de verzuimcijfers van de gemeente Ede. Dit komt mede door de vervoersregeling voor twee gezinnen in het huidige schooljaar.

- **Werkwijze plaatsing nieuwe zigeunerleerlingen.**

De werkwijze van aanmelding bij de scholen in de wijk van Opstapje wordt gevolgd (zie bijlage 2). De keuze van de ouders is het uitgangspunt. De leerplichtambtenaar bemiddelt in die gevallen waarin geen evenwichtige spreiding over de scholen van de wijk ontstaat. De leerplichtambtenaar pleegt hierover overleg met de medewerkers van Opstapje. De besturen verplichten zich verschillende directeuren van de onder haar bestuur ressorterende scholen te wijzen op de afspraken van het convenant. Een school heeft de morele plicht -binnen de bestuurlijke afspraken - onderzoek te doen of zigeunerleerlingen geplaatst kunnen worden.

Bijlage 2 bij convenant

Procedure bij de overgang van het Opstapje-project naar de basisschool. Deze procedure is opgesteld door Region

(de instelling die het Opstapje-project uitvoert)

- Zodra een kind 3 jaar en 9 maanden oud is, neemt de spelleidster contact op met de zigeunerleerkracht om een afspraak te maken.
- De spelleidster en de zigeunerleerkracht bezoeken samen het gezin om te bespreken bij welke school het kind wordt aangemeld.
- De zigeunerleerkracht neemt contact op met de school waar het kind geplaatst zal worden. Zij bespreekt de intakeprocedure en de mogelijkheden voor het wennen.
- De zigeunerleerkracht neemt contact op met de spelleidster over de aanmeldingsprocedure. De spelleidster neemt contact op met het gezin.
- Bij de inschrijving op school zijn aanwezig:
 - het gezin
 - de spelleidster
 - de zigeunerleerkracht
 - de directeur/leerkracht van de school
- Zodra het kind 4 jaar wordt gaat het naar school. Het Opstapje-project loopt dan af, wel is er nog vier weken nazorg. De nazorg houdt het volgende in:
 - De spelleidster neemt contact op met school om te informeren of het schoolbezoek goed verloopt.
 - De spelleidster is intermediair tussen gezin en school.
 - De spelleidster verwijst naar de zigeunerleerkracht als het schoolbezoek niet goed verloopt of als er vragen zijn.
 - De spelleidster gaat de laatste week met de groepsleerkracht op huisbezoek.
 - Na vier weken nazorg neemt de spelleidster contact op met de zigeunerleerkracht en het gezin wordt dan overgedragen.

Bijlage 3 bij convenant

Inventarisatie knelpunten

- De leerlingenaantallen nemen toe. Er is in het huidige schooljaar sprake van 30 tot 40 regelmatig schoolgaande leerlingen. De leerkracht kan deze onmogelijk allemaal begeleiden.
- Er is een te vroege uitstroom van leerlingen uit de groepen 7 en 8. Het betreft vooral de meisjes, maar ook de jongens. Deze leerlingen vallen in een gat en gaan niet meer naar het vervolgonderwijs.
- Met name de jongens komen vroegtijdig in aanraking met justitie.
- Het overleg met het Maatschappelijk werk loopt niet goed. Het Maatschappelijke werk is slecht bereikbaar en komt afspraken niet na. De medewerkers van Opstapje kunnen weinig resultaat boeken.
- De functie van de kerngroep Zigeuners is onduidelijk. De medewerkers van Opstapje krijgen weinig respons op door hen aangekaarte problemen.
- De ouders van de leerlingen betalen de peuterspeelzaal niet. Welstede accepteert de leerlingen niet meer. Gelden financieren uit achterstandsgelden GOA.

Bijlage 4 bij convenant

Hoofdstuk 5.2 uit het plan Basisonderwijs aan Roma-zigeuners, gemeente Ede

De onderwijs aanpak

- 1 Scholen die zigeunerkinderen hebben, krijgen extra middelen om het onderwijs te realiseren en te optimaliseren. Dit bedrag bedraagt ongeveer 511 gulden per kind (verwachting voor het schooljaar 1999-2000) en is afhankelijk van het aantal kinderen. Totaalbudget $43 \times f 511,00 = f 21.973,00^1$. Scholen krijgen een informatiepakket over de achtergronden enz².
Kinderen uit de doelgroep krijgen extra onderwijskundige zorg tezamen met andere kinderen. Scholen zijn verplicht om jaarlijks verslag te doen van de onderwijskundige inspanningen. De gelden voor het onderwijs aan zigeunerkinderen moeten binnen GOAL! geormerkt blijven.
- 2 De weging bedraagt conform de wet 1.7. Ook bij langdurige afwezigheid van de leerlingen kan gedurende een volledig schooljaar de telling worden gehandhaafd. Dit in zeer nauw overleg met het netwerk Roma-zigeuners.
- 3 Als voor een tweede keer sprake is van langdurig ongeoorloofd schoolverzuim wordt er gehandeld conform de Leerplichtwet 1964.
- 4 Verantwoordelijkheden worden op de geëigende plaats gelegd. Bij ongeoorloofd schoolverzuim wordt onmiddellijk contact opgenomen met de leerplichtambtenaar die volgens vaste procedures³ reageert ingevolge de Leerplichtwet 1964. Deze procedures zijn voor alle kinderen⁴ gelijk.
- 5 Intermediair tussen gemeente en zigeuners is het netwerk Roma-zigeuners. Het basisonderwijs is deelnemer aan dit netwerk. De voorzitter van het netwerk is tevens het aanspreekpunt (stuurt en bewaakt de voortgang) en fungeert als intermediair tussen netwerk en zigeuners. Het is belangrijk dat de voorzitter beleidsmatig kan denken en echte managementskwaliteiten heeft. Het netwerk stelt jaarlijks een verslag op van

de werkzaamheden, resultaten en dergelijke. Doel inzicht krijgen in de resultaten van de intermediair. Inhoud en vorm van deze communicatielijn moet in samenwerking met de afdeling Onderwijs en Welzijn vorm en inhoud krijgen.

- 6 Van de zigeunerleerkracht wordt jaarlijks een verslag verwacht van de werkzaamheden van haar eigen werk per dag, per activiteit, voorzien van resultaten met naam en toenaam.
- 7 De zigeunerleerkracht valt onder verantwoordelijkheid van het openbaar onderwijs, het bijzonder onderwijs en de gemeente. Om praktische redenen wordt deze leerkracht aangesteld bij het openbaar onderwijs. Functieomschrijving: deelname aan het netwerk, ondersteuning en aanspreekpunt leerkracht/school. In combinatie met ad 5 moet gekeken worden naar de tijd die overblijft. Tijd die wordt ingezet moet per uur worden verantwoord.
- 8 Er moet een convenant tussen de denominaties worden opgesteld over de verdeling van de zigeunerkinderen over de verschillende basisscholen. Doel hiervan is een evenredige verdeling van de zigeunerkinderen over de basisscholen te krijgen.

¹Zie bijlage.

²Dirck van Bekkum, "Erbij horen en anders zijn", innovatiebeleid Roma-groep 1996-2000.

³Zie jaarverslag leerplicht.

⁴Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen autochtoon, allochtoon, zigeuner enz.

Bijlage 2

Lijst van geraadpleegde deskundigen

Lijst van geraadpleegde deskundigen

Do Arts	- Roma-project Amsterdam Zuidoost
John Backers	- Landelijke vereniging van leerplicht-ambtenaren
Lies Castermans	- Leerplichtambtenaar, Maastricht
Lenie Craane	- Leerplichtambtenaar, Spijkenisse
Myria Fijten	- OWWZ-consulent, Maastricht
Sahadja Galjus	- Roma-project, Amsterdam Zuidoost
Mieke Graven	- Sintiwerk Nederland
Claartje Grielis	- Gemeente Tilburg
Ger Haas	- OWWZ-consulent, Oss
Joop van de Hoef	- Leerplichtambtenaar, Ede
Astrid van den Hurk	- Landelijke ondersteuning OWWZ, KPC Groep
Rob Jezek	- Projectburo, Amsterdam Zuidoost
Anneke Koning	- Carolusschool, Soesterberg
Karel Kras	- Roma-project, Amsterdam Zuidoost
Marja Meulepas	- Berg en Beekschool, Sint Antonis
Wim de Poot	- Hooghuislyceum, Oss
Ed van Spreeuwel	- Don Sartoschool, Tilburg
Wim Sterk	- Leerplichtambtenaar, Dordrecht
Ria Timmermans	- Landelijke ondersteuning OWWZ, KPC Groep
Hans Velthoen	- Leerplichtambtenaar, Spijkenisse
Maria Wolters	- Initiatiefgroep woonwagengewoners

Bijlage 3

Lijst van geraadpleegde en aanbevolen literatuur

Lijst van geraadpleegde en aanbevolen literatuur

Literatuuroverzicht

Docententraining Reisweb : teleleren onder deskundige begeleiding : cursussen voor de reizende beroepsbevolking / CINOP . – 's-Hertogenbosch : CINOP, 2000, 43 p.
Met bijl.
Zie ook: websites

Evaluatie knelpunten projecten OWWZ 1997-1998 /
R. Timmermans . – 's-Hertogenbosch : KPC Groep, 1998 . – 32 p.

Expertmeeting verzuim onder woonwagen- en zigeuner kinderen :
19 mei 2000 Utrecht / Y. van der Ree . – 's-Hertogenbosch : KPC Groep, 2000 . – 8 p.

Landelijk beleidskader 2002-2006

In: Aan de slag met onderwijskansen : gerichte aanpak onderwijsachterstanden / [Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen] . – [Zoetermeer : Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen] ; [Den Haag : Sdu-servicecentrum, distr.], 2000 . – 84 p.
ISBN: 90-346-3830-8
Zie ook: websites

Leerplichtwet 1969 / red. H.A. Hamstra ; bew. en toegelicht door E. Trietsch . – Lelystad : Koninklijke Vermande, 1969-...
Losbladige uitgave met aanvullingen.
Zie ook: websites

Schoolloopbaangegevens WWZ-leerlingen : totaalrapport 1999-2000 / R. Timmermans, M. Kalee . – 's-Hertogenbosch : KPC Groep, 2000 . – 42 p.

Tussen school en wagen : onderwijs aan Voyageurs, Manoesjen en Roms / Vlaams Centrum Woonwagenwerk . - Leuven : Vlaams Centrum Woonwagenwerk, 1997 . – 139 p.
Met bijl.
De integrale tekst van het boek 'Tussen school en wagen' is te vinden op internet:
<http://home.tvd.be/ws35421/onderwij.htm>

Voortijdig schoolverlaten : plan van aanpak / [Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen] . – [Zoetermeer] : Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen ; Den Haag : Sdu Servicecentrum [distr.], 1999 . – 50 p.

ISBN: 90-346-3678-X

Zie ook: websites

Wonen in een wagen en leren op school : handreiking voor gemeentelijke aandachtsfunctionarissen / A. van den Hurk (eindred.) ... [et. al.] . – 's-Hertogenbosch : KPC Groep, 1997 . – 59 p. : ill.

Tijdschriftartikelen

'Meester heeft geen humor' : Roma-kinderen vaak voor het eerst naar school in speciale klas / M. Atsma
In: Het Onderwijsblad, (1999) nr. 21 (4 december), p. 46-47

Reizen is leerzaam, maar leidt niet tot diploma's / Y. van der Ree
In: Uitleg, jrg. 16 (2000) nr. 18 (28 juni), p. 21-23

Woonwagenkinderen mogen niet tussen de wielen raken / Y. van der Ree
In: Uitleg, jrg. 14 (1998) nr. 15 (10 juni), p. 8-13

Websites

Leerplicht

Op www.minocw.nl: In 'Dossier leerplicht' een link naar de tekst van de leerplichtwet.

Ook op deze pagina te downloaden: De brochure 'Iedereen naar school', bestemd voor ouders en leerlingen in het voortgezet onderwijs. Verteld wordt wat de leerplicht inhoud. Ook staat erin hoe ouders en de school spijbelen kunnen tegengaan.

Ook in het Arabisch, Engels, Frans, Spaans en Turks.

Of gratis aan te vragen bij Sdu-servicecentrum, postbus 20014, 2500 EA Den Haag, telefoon 070 378 98 30, fax 070 378 97 83

Onderwijskansen

De tekst van de schets Landelijk Beleidskader 2002-2006 is te downloaden op de site van het Ministerie van OCenW, www.minocw.nl via 'Dossier Onderwijskansen' onder Notities.

Specifieke websites

Tussen school en wagen : Onderwijs aan Voyageurs, Manoesjen en Roms / Vlaams Centrum Woonwagenwerk . - Leuven : Vlaams Centrum Woonwagenwerk, 1997 . - 139 p.

Met bijl.

De integrale tekst van het boek 'Tussen school en wagen' is te vinden op internet:

<http://home.tvd.be/ws35421/onderwij.htm>

www.reisweb.net

Deze internetsite behoort bij de cursussen voor de reizende beroepsbevolking van CINOP (zie ook onder literatuuroverzicht).

Voortijdig schoolverlaten

Het plan van aanpak voortijdig schoolverlaten is te downloaden: www.minocw.nl/onderwijs/vo/pva_vsv/index.htm

www.voortijdigschoolverlaten.nl

Deze internetsite is een initiatief van het Ministerie van OCenW en bevat informatie over voortijdig schoolverlaten (VSV), van het laatste nieuws tot good practices over de aanpak van VSV.

Bijlage 4

Relevante instellingen

Relevante instellingen

OWWZ-projecten in Nederland

Regio Noord

De heer A. Slagter / mevrouw M. de Gier
SOVEE OWWZ-project
Postbus 2175
3800 CD Amersfoort
Telefoon 033 470 21 59
Fax 033 470 29 79
E-mail sovee@sovee.nl

Mevrouw R. Dekker
OWWZ regio Apeldoorn
Postbus 601
7300 AP Apeldoorn
Telefoon 06 20 43 85 75
E-mail OWWZ.Apeldoorn@12move.nl

Mevrouw I. Straten / mevrouw L. Krechting
OWWZ-project regio Arnhem, Markant
Postbus 2048
6802 CA Arnhem
Telefoon 026 369 18 00 / 06 558 66 128
Fax 026 369 18 88
E-mail i.straten@svarnhem.nl

De heer R. Agema
OWWZ-project Deventer
W. de Zwijgerlaan 1
7415 KA Deventer
Telefoon 0570 62 57 43
Fax 0570 62 33 38
E-mail agema@ggc-dev.nl

Mevrouw J. van Sloten / mevrouw G. Ates
Project OWWZ Drenthe, Bureau OVG
Postbus 462
7800 AL Emmen
Telefoon 0591 64 05 04
Fax 0591 6409 82
E-mail ovb@inn.nl

Mevrouw T. Postma / mevrouw H. van der Paauw
Project OWWZ
Zuiderweg 80
9744 AP Groningen
Telefoon 050 525 10 07
Fax 050 527 45 16

Mevrouw C. Gerrits
DMO Enschede
Oude Postweg 90
7557 DG Hengelo
Telefoon 053 432 26 43 / 074 242 71 35

Mevrouw A. Kuipers
GCO Fryslân
Sixmastraat 2
8932 PA Leeuwarden
Telefoon 058 284 34 34
Fax 058 288 05 85
E-mail kuipers@gco.nl

Mevrouw M. Ontskul
Mozaïek/OWWZ
Ambtmanstraat 10
4001 MC Tiel
Telefoon 0344 61 15 66
Fax 0344 63 20 16

Mevrouw H. Averdonk
GEDO p/a RKSG Marianum
Postbus 35
7140 AA Groenlo
Telefoon 0544 47 70 70
Fax 0544 39 90 50

De heer P. Wijbenga
Rhijnvis Feithlaan 78
8021 AM Zwolle
Telefoon 038 453 73 84
E-mail p.wijbenga@zwolle.oac-net.nl

Regio Midden

De heer E.J. Wittenaar
OWWZ Project Den Haag
p/a PC Hooftschool
Escamplaan 63
2547 GA 's-Gravenhage
Telefoon 070 323 62 32

De heer J. Hectors
Project OWWZ
Goltziusstraat 10
2023 AJ Haarlem
Telefoon 023 541 19 12 / 06 202 286 04
E-mail j.ectors@worldonline.nl

Mevrouw N. Rolsma
SWH
Postbus 301
1700 AH Heerhugowaard
Telefoon 072 576 01 08

Mevrouw L. Koene
OVG Rijnland
Bernardkade 40
2316 RX Leiden
Telefoon 071 521 47 90
Fax 071 521 00 38

De heer P. v.d. Branden / mevrouw M. Veenstra
OWWZ Project Utrecht
Onyxweg 1-3
3523 CM Utrecht
Telefoon 030 284 93 00
E-mail m.a.veenstra@rocu.nl

Mevrouw M. Schoots
ROC De Amerlanden
Noordweg 12
3704 GN Zeist
Telefoon 030 691 74 70

Regio Zeeland - Brabant (Zebra)

De heer P. Delahaije / mevrouw E. Verbaten
Project St. Christoffel
Postbus 321
4600 AH Bergen op Zoom
Telefoon 0164 23 61 00
Fax 0164 21 03 81
E-mail kompas@westbrabant.net

Mevrouw M. van Beek / mevrouw L. van Hooff / mevrouw E. Verbaten
OWWZ-project Breda
Weerijssingel 1
4814 EP Breda
Telefoon 076 514 14 67
Fax 076 514 41 65
E-mail owwzbrbr@concepts.nl

De heer F. Moolenaar
OWWZ Zuid-Holland-Zuid
Postbus 383
3300 AJ Dordrecht
Telefoon 078 613 91 00

De heer R. van Seters
SBD De Kempen
Markt 28
5521 AN Eersel
Telefoon 0497 51 52 24
Fax 0497 51 79 35
E-mail R.v.Seters@dekempensbd.nl

De heer P. de Wert / de heer J. Nass
DOBA
Postbus 829
5600 AV Eindhoven
Telefoon 040 265 54 00
Fax 040 243 65 88
E-mail pwert@doba.nl

Mevrouw J. Boonman
RPCZ
Ambachtsstraat 15
4431 BC 's-Gravenpolder
Telefoon 0113 31 28 81
Fax 0113 31 14 61
E-mail j.boonman@rpcz.nl

De heer S. Huijser
Wijkhuis 't Patronaat
2e Haagstraat 40
5707 VK Helmond
Telefoon 0492 54 43 45

De heer J. Mengde
Bureau Jeugdzorg Brabant
Postbus 558
Molenstraat 134-136
5700 AN Helmond
Telefoon 0492 53 67 00
Fax 0492 52 91 11
E-mail bjbrabant@wxs.nl

De heer G. Haas / mevrouw E. van Mierlo
OWWZ-project, Stg. Diagonaal
Postbus 329
5340 AH Oss
Telefoon 0412 64 79 75

Mevrouw T. Hafkemeijer
Schoolbegeleidingsdienst
Postbus 4155
5004 JD Tilburg
Telefoon 013 532 48 88
Fax 013 532 48 89

Regio Limburg

Mevrouw M. Blezer
Bureau VSV Parkstad Limburg
Diepenbrockstraat 15
6411 TJ Heerlen
Telefoon 045 400 11 33
Fax 045 400 11 34

Mevrouw M. Fijten
OPB Maastricht
Raadhuisplein 1
6226 GN Maastricht
Telefoon 043 368 71 71
Fax 043 363 93 76
E-mail myriafijten@rpczsl.nl

De heer M. van de Moosdijk
OWWZ-project Nijmegen
Postbus 6882
6503 GJ Nijmegen
Telefoon 024 356 27 65 / 06 519 58 663
Fax 024 356 13 75

De heer T. Triepels
OWWZ-project Roermond
Postbus 309
6040 AH Roermond
Telefoon 0475 31 53 80 / 06 51 23 69 06

De heer W. Brouns
Stg. Pedagogisch Centrum
Westelijke Mijnstreek
Deken Tijssenstraat 2
6131 GC Sittard
Telefoon 046 451 87 87 / 046 452 75 44

Overige relevante instellingen

De Wereldschool

Stichting IVIO
Afdeling Wereldschool
Postbus 37, 8200 AA Lelystad
Bezoekadres De Meent 2, Lelystad
Telefoon 0320 22 99 27
Fax 0320 22 99 99
E-mail ws@ivio.nl
Internet www.wereldschool.nl / www.wereldschool.com / www.ivio.nl

Stichting Rijdende School (SRS)

Postbus 188, 4190 CD Geldermalsen
Bezoekadres Rijnstraat 74, Geldermalsen
Telefoon 0345 57 26 51
Fax 0345 58 08 24